

Feministička perspektiva romana Jane Eyre i Široko Sargaško more

Kočet, Tatjana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:709904>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Tatjana Kočet

**Feministička perspektiva romana *Jane Eyre* i
*Široko Sargaško more***

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Tatjana Kočet

Matični broj: 0009089084

Feministička perspektiva romana *Jane Eyre* i
Široko Sargaško more

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Danijela Marot Kiš

Rijeka, rujan 2023.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Feministička perspektiva romana Jane Eyre i Široko Sargaško more* izradio/la samostalno pod mentorstvom prof. dr. sc. Danijele Marot Kiš.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Tatjana Kočet

Potpis

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Feminizam	2
2.1. Pravci feminizma	3
2.2. Valovi feminizma	5
2.3. Povijesni razvoj feminističke teorije	8
3. Feministička književna kritika	11
4. Žene i književnost	12
4.1. Charlotte Brontë	15
4.2. Jean Rhys	17
5. Analiza romana	18
5.1. Jane Eyre	18
5.1.1. „Luđakinja u potkrovlju“	20
5.1.2. Dvojništvo Jane Eyre i Berthe Mason	22
5.2. Široko Sargaško more	28
5.2.1. Berthina strana priče	30
5.2.2. Postkolonijalna feministička analiza	36
6. Zaključak	40
7. Literatura	41
8. Prilozi	44
9. Sažetak i ključne riječi	45

1. Uvod

Neravnopravni položaj žena obilježio je povijest cijelog čovječanstva. Žene nisu imale pravo napredovati u karijeri, sudjelovati u politici i društvenom životu, kao što su to pravo oduvijek imali muškarci. Smatralo se kako su najvažnije uloge za ženu uloga supruge i uloga majke, a u nekim kulturama stanje se do danas nije znatno promijenilo. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 2) Iz navedenih razloga potreban nam je feminizam, pokret čiji je cilj uspostaviti ravnopravnost i suzbiti dominaciju jednoga spola. Iako se feminizam kroz povijest podijelio na nekoliko različitih pravaca zbog neslaganja oko načina postizanja feminističkih ciljeva, ipak se možemo složiti kako su zajednički težili istome cilju.¹ Začetnice feminističke teorije bile su u pravu kada su kao ključ za oslobođenje žena navele obrazovanje jer je obrazovanje najbolje sredstvo za razumijevanje naših namjera i želja.

Feminizam čini samo dio predmeta kojim će se baviti ovaj rad. Cilj ovoga rada je iz feminističke perspektive analizirati romane *Jane Eyre* i *Široko Sargaško more*. Radi se o dva romana koja su nastala u vremenskom razmaku od nešto više od sto godina. Iako postoji vremenski razmak koji dijeli dva romana, ipak postoji ključna veza koja ih spaja. Naime, Charlotte Brontë 1847. godine objavljuje roman *Jane Eyre*. Jean Rhys odlučuje 1966. godine napisati i objaviti roman *Široko Sargaško more* kao odgovor na roman *Jane Eyre*, kako bi ukazala na drugu stranu priče romana-prethodnika.

Okvirni dio rada sastoji se od kratkog pregled o feminizmu, njegovim pravcima i načinu na koji se pokret razvijao kroz povijest. Slijedi predstavljanje najznačajnijih autorica koje su utjecale na razvoj feminističke teorije. Nekoliko riječi posvećeno je feminističkoj književnoj kritici, njenim ciljevima i svrsi analize književnih djela. Slijede biografije autorica Charlotte Brontë i Jean Rhys, biografijama prethodi uvod koji govori o statusu žena u književnosti kroz povijest pa sve do suvremenosti. Središnji i najznačajniji dio rada usmjeren je na analizu dvaju romana u čijem se središtu nalaze dva ženska lika, Jane Eyre i Bertha Mason. U prvom dijelu analize date su osnovne informacije o romanu *Jane Eyre* i studiji *Ludakinja u potkrovlju*, studija koja je korištena kao ključna vodilja u analizi romana. Slijedi analiza u kojoj se nastoji dokazati kako se dva središnja ženska lika nalaze u dvojničkom odnosu. Drugi dio analize bavit će se romanom *Široko Sargaško more* u kojemu Jean Rhys čitateljima daje uvid u perspektivu lude supruge zatvorene u potkrovlju.

¹ Žimbek, Ivana Mihaela: *Vodič kroz pravce i valove u feminizmu za početnice/ke*, Vox Feminae, 2014., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/vodic-kroz-pravce-i-valove-u-feminizmu-za-pocetnice-ke/> (Pristupljeno: 6.7.2023)

2. Feminizam

Naziv feminizam ima porijeklo od latinske riječi *femina* što znači *žena*.² Feminizam se sastoji od skupa vrlo složenih ideja u sklopu kojih nastaje niz akcija zbog čega feminizam nije jednostavno jednoznačno odrediti. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 13) Kako bismo uopće mogli definirati feminizam, prethodno je važno razumjeti odnose muškaraca i žena te način na koji se njihov odnos razvijao kroz povijest, kakav je taj odnos danas i kakav bi mogao biti u budućnosti. Dva spola često su stupala u međusobni konflikt te feminizam nastoji dokučiti uzroke i okolnosti koji su doveli do tog konflikta kako bi se isti mogao otkloniti. U 18. stoljeću javlja se vjera u mogućnost otklona neravnopravnog položaja žena. Racionalizam i prosvjetiteljstvo svojim doprinosom u proučavanju dolaze do otkrića kako se uzroci neravnopravnosti spolova nalaze u društveno-povijesnim uvjetima. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 13)

Sofija Vrcelj i Marko Mušanović feminizam definiraju kao teoriju i praksu koja „polazeći od načela jednake vrijednosti žena i muškaraca, inzistira na društvenim promjenama radi dokidanja društvene, političke i ekonomske diskriminacije žena“. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 14) Feminizam polazi od činjenice kako se žene nalaze u nepovoljnom položaju u cjelokupnom društvu te uvjerenja kako je takvo stanje moguće promijeniti aktivnostima kojima će problemi žena „postati javno prepoznatljivi i politički transparentni“. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 14 - 15)

Potreba za feminizmom javlja se od samih začetaka ljudske povijesti, od kada su se žene smatrale intelektualno, moralno i društveno slabijima u odnosu na muškarce. Iz navedenih razloga zadržavane su u privatnoj sferi života kako bi brinule za dom i obitelj.³ Ideja muškarca kao „hranitelja obitelji“ i žene kao ekonomski ovisne kućanice javlja se s propašću feudalizma, širenjem gradova te odvajanjem rada od kuće. (Watkins, 2002 : 8) Brojne žene svjedočile su ponavljanju tradicionalnih rodni uloga ne samo u generaciji svojih roditelja nego i u vlastitoj. Tradicionalne rodne uloge uključivale su seksizam, nasilje prema ženama, nejednaku raspodjelu kućanskih poslova, nejednaku zastupljenost žena u politici te nejednako priznanje za postignuća na radnom mjestu. (Drakulić, 2020 : 11 - 12)

Slični stereotipi sežu sve do doba rane moderne misli. I dalje se smatralo kako je ženama mjesto u kući, a povezivalo ih se sa sferom „osjećajnosti“. Smatralo se kako žene ne rasuđuju razumom, već osjećajima te da su osjećaji i njihovo izražavanje namijenjeni samo ženama. Tako su se kroz povijest gradili temelji za toksični maskulinitet koji je karakterističan za

² Feminizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19203> (Pristupljeno: 6.7.2023.)

³ Isto.

patrijarhalno i tradicionalno društvo. Muškarci nisu htjeli biti povezani s onim što je „žensko“ jer ono što je povezano sa ženom povezivalo bi se sa slabošću.⁴ Unatoč tome, postoji mnoštvo žena koje su kroz povijest činile značajne stvari i nalaze se u skupini najslavnijih žena u povijesti. Međutim, u pitanju su samo iznimke koje su činile velike stvari za sebe same, ali nisu mogle znatnije utjecati na poboljšanje položaja „običnih“, „malih“ žena. (Watkins, 2002 : 4) Uglavnom se radi o aristokratskim ženama koje su imale moć i prestiž. Primjeri za to su nam vladarica i kraljica Elizabeta u 16. stoljeću, kraljica Katarina Velika u 18. stoljeću te kraljica Viktorija u 19. stoljeću. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 3)

Postupno dolazi do promjena u podređenom položaju žena. Ključni utjecaj imalo je svjesno, masovno i djelotvorno organiziranje žena radi poboljšanja njihova položaja s čime započinje današnji feminizam. Žene se bune protiv svih struktura moći, zakona i običaja koji žene drže u poniznom, podložnom i podređenom položaju. (Watkins, 2002 : 3 - 4) Njihova pobuna traje sve do danas jer feminizam će postojati sve dok postoje njegovi protivnici. (Drakulić, 2020 : 29)

2.1. Pravci feminizma

Feminizam kao pokret za ženska prava ubrzano se širio te prerastao u jaku političku snagu diljem Europe i Sjeverne Amerike. Tijekom širenja pokreta javljaju se raznovrsne tendencije, iako se ciljevi pokreta nisu značajno mijenjali. (Watkins, 2002 : 120) Rezultat navedenog su različiti pravci unutar pokreta, a svaki od njih na različite načine nastoji postići ravnopravnost spolova. Neki autori smatraju kako postoje tri osnovna pravca feminizma, a to su liberalni, radikalni i socijalistički ili marksistički feminizam. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 41)

Radikalni feminizam razvija se u drugoj polovici 1960-ih godina u Sjedinjenim Američkim Državama. Ideologija njihova feminizma razvila se iz ekstremnog krila *Women's Liberation Movement* te utjecaja *Civil Rights Movementa*. Pokretom dominira slogan autorice Kate Millet, koji glasi „*Osobno je političko*“. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 44) Radikalne feministkinje smatrale su kako je glavni krivac za neravnopravnost patrijarhat, odnosno cjelokupan „sustav muške vlasti nad ženama“. Organizirane akcije i prosvjedi bili su im glavno sredstvo za ostvarenje ženskih prava i izgradnju ženske kulture. Cilj im je napraviti snažnu distinkciju u odnosima muškaraca i žena tvrdeći: *Žene su jedna klasa, muškarci druga!*

⁴ Oraić Tolić, Dubravka: *Muška moderna i ženska postmoderna*, Kolo 2, Matica Hrvatska, 2001., URL: <https://www.matica.hr/kolo/286/muska-moderna-i-zenska-postmoderna-19899/> (Pristupljeno: 11. 7. 2023.)

(Watkins, 2002 : 120) Ciljevi njihovih prosvjeda je borba protiv nasilja nad ženama, silovanja, pornografije i prostitucije. (Watkins, 2002 : 121)

Lezbijski feminizam nastao je kao podvrsta radikalnog feminizma. Lezbijske feministkinje bave se problemima koje se vezuju uz seksualnost tako da se bore protiv diskriminacije koja nastaje na temelju spolnih uloga i seksualne orijentacije. Cilj im je ostvariti slobodu u seksualnoj orijentaciji te pri tome ističu kako se heteroseksualne veze u društvu prihvaćaju kao jedine „normalne“. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 45) Vjeruju kako su seksizam i heteroseksualnost vječno isprepleteni jer je svaki oblik neravnopravnosti i nasilja proizlazi iz nametanja moći muškaraca nad ženama. (Zaharijević, 2012 : 420)

Socijalistički feminizam borio se protiv muške dominacije i klasne eksploatacije smatrajući kako su to glavni uzroci čitavog problema. (Watkins, 2002 : 120) Vjerovale su kako se potpuna emancipacija žena može provesti jedino unaprjeđenjem javnog i društvenog života žena. Organiziranjem masovnih akcija i kampanji nastojale su potaknuti reforme i jačanje moći radničke klase. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 42) Naglašavale su važnost sklapanja saveza s ostalim potlačenim skupinama i klasama te su održavale stalni kontakt s naprednim muškarcima iz tih organizacije. Komunicirali su o značenju i važnosti feminističke borbe, o načinu na koji dolazi do tlačenja roda, koje su njegove posljedice te na koji način dolazi do navedenih problema u osobnim i obiteljskim odnosima. (Watkins, 2002 : 121)

Liberalni feminizam smatra kako je problem moguće riješiti reformama u zakonodavstvu čime će žene biti u ravnopravijem položaju u odnosu na muškarce. Liberalne feministkinje upozoravale su žene kako ne bi trebale pretjerivati te poručuju kako sustav treba popraviti, a ne rušiti. (Watkins, 2002 : 120) Svoje ciljeve nastojale su ispuniti pomoću suradnje s vladama za reforme kako bi im pomogli pri donošenju odluka u korist žena. (Watkins, 2002 : 121) Neravnopravnost žena i muškaraca objašnjavaju kao posljedicu stereotipiziranog „muškog“ i „ženskog“ odgoja. Što bi značilo kako uzroke za ugnjetavanje žena ne vide u problemima koji se javljaju unutar sustava, već u zastarjelim predrasudama. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 50)

Krajem 20. stoljeća javljaju se tendencije zbog kojih dolazi do sinteze različitih stajališta i smjerova. Različiti pokreti koji se bore za ljudska prava u feminizmu pronalaze vjernog saveznika. Osim navedenih i najzastupljenijih pravaca postoji još mnoštvo drugih potkategorija i smjerova unutar feminizma kao što je feminizam crvenih čarapa, anarho-feminizam, „crni“ feminizam, eko-feminizam, cyberfeminizam, psihoanalitički feminizam itd.

2.2. Valovi feminizma

Najčešći i najpraktičniji pristup feminizmu je onaj koji dijeli čitav pokret na valove razvoja. Takav pristup omogućuje nam lakše kronološko određenje, analizu razvoja pokreta i razlikovanje različitih valova feminizma.⁵ Prvi val feminizma obuhvaća razdoblje od početka 1800-te pa do 1920-e godine, a započinje pokretima u Americi kojima je bio cilj izboriti se za prava žena. Usporedno s tim javljaju se slični pokreti diljem svijeta. Cilj je prvo postignut u Sjedinjenim Američkim Državama nakon mnogobrojnih štrajkova glađu i demonstracija ispred državnih ustanova.⁶

Elizabeth Cady Stanton i Lucretia Mott zaslužne su za donošenje prve konvencije o pravima žena. Dvije žene zajednički započinju pokret za oslobođenje žena. Isticale su jednakost muškaraca i žena pri rođenju te stalne nepravde koje se javljaju od strane muškaraca. (Watkins, 2002 : 41 - 42) Konvencija je prihvaćena i donesena 19. srpnja 1848. godine. Naknadno dolazi do niza promjena kao što su bolji uvjeti za rad učiteljica, pravo udanih žena na zaposlenje i vlasništvo, osuđuje se nasilje muževa prema ženama i silovanje u braku te pravo na mogućnost razvoda zbog nasilja i alkoholizma. (Watkins, 2002 : 46) Sufražetkinje⁷ definiraju prvi val feminizma u Americi, iako se njihovi ciljevi za ženska prava međusobno suprotstavljali jer neke od njih nisu podržavale postupni pristup borbe za jednakost. Iz takvog suprotstavljanja dolazi do prvog raskola unutar feminističkog pokreta. Naposljetku se uspješno udružuju da bi kao rezultat prvog vala feminizma bio osnovan *National American Woman Suffrage Association* koji se zalagao za zakon o pravu glasa žena.⁸

Početak Prvog svjetskog rata britanska vlada ubrzano slabi. Žene koriste tu priliku te žene koje su starije od trideset godina dobivaju svoje pravo glasa. Dobivaju pravo glasa u Velikoj Britaniji, Kanadi, SAD-u, Njemačkoj, Švedskoj i Norveškoj. (Watkins, 2002 : 78) Pravo glasa je političko pravo i ubraja se među osnovna ljudska prava. Nakon dugotrajne borbe,

⁵ Ilić, Kristina: *Povijest pokreta: Feminizam prvog vala*. Libela: Portal o rodu, spolu i demokraciji, 2017., URL: <https://www.libela.org/sa-stavom/8838-povijest-pokreta-feminizam-prvog-vala/> (Pristupljeno: 27.7.2023.)

⁶ Žimbek, Ivana Mihaela: *Vodič kroz pravce i valove u feminizmu za početnice/ke*, Vox Feminae, 2014., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/vodic-kroz-pravce-i-valove-u-feminizmu-za-pocetnice-ke/> (Pristupljeno: 6.7.2023)

⁷ Sufražetkinje: pobornice legalnoga prava žena da glasuju na nacionalnim i lokalnim izborima, te ravnopravnosti žena i muškaraca u svim područjima javnoga i političkoga života. Naziv dolazi od engleske riječi suffrage: pravog glasa, iz čega se izvodi i naziv pokreta. (Izvor: Sufražetkinje. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58664> (Pristupljeno: 6.7.2023.))

⁸ Žimbek, Ivana Mihaela: *Vodič kroz pravce i valove u feminizmu za početnice/ke*, Vox Feminae, 2014., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/vodic-kroz-pravce-i-valove-u-feminizmu-za-pocetnice-ke/> (Pristupljeno: 6.7.2023)

žene danas imaju to pravo gotovo u svim državama svijeta. Pravi kraj ove borbe dešava se tek po svršetku Drugog svjetskog rata. (Zaharijević, 2012 : 24) Slavenka Drakulić tvrdi kako je oduzimanje prava glasa jedan je od najgorih oblika opresije muškarca nad ženom.

Ne mogu šutjeti, čak i kad bi to bilo za moje dobro. Osim toga, mislim da je prešućivanje i pristajanje na šutnju jedan od najgorih oblika represije. (Drakulić, 2020 : 222)

Drugi val odnosi se na razdoblje 1960-ih, 1970-ih te 1980-ih godina. Feminizam u novom razdoblju postaje organiziran pokret za žensku ravnopravnost.⁹ Novo razdoblje obilježeno je događanjima koja se vezuju uz Drugi svjetski rat. Muškarci odlaze u rat, a sedam milijuna žena u SAD-u po prvi put imaju pravo zaposlenja. Žene kreću raditi poslove koje su do tada smatrali samo „muškim“ poslovima. (Witkins, 2002 : 96) Nakon što je objavljen kraj rata, većina žena želi nastaviti raditi. Muškarci se tome protive te na različite načine, npr. kroz reklame i filmove, nastoje uvjeriti žene kako je njihovo mjesto kod kuće. (Witkins, 2002 : 97)

Drugi val feminizma dobio je naziv „moderni“ ili „rodni“ feminizam, a obilježen je izlaskom više različitih književnih djela koja govore o važnosti prava žena.¹⁰ Glorie Steinem i Betty Friedan zajedno kreću popularizirati termin „feministica“. Betty Friedan znatno utječe na aktualizaciju pokreta tako što 1963. godine objavljuje *The Feminine Mystique*. U svojem djelu razotkriva kako je brojnim ženama ograničen pristup uspjehu i individualnosti u američkoj kulturi. Feministice nižu uspjehe donošenjem zakona o jednakim plaćama i obrazovanju, građanskim pravima, dostupnosti kontracepcije i prava na pobačaj, diskriminaciji na radnom mjestu i seksualnom zlostavljanju.¹¹

Treći val feminizma javlja se 1990-e godine kao reakcija na neuspjehe prijašnje generacije. Poseban naglasak stavljen je na borbu za prava queer žena i žena druge boje kože. Teži ukidanju javnog seksizma, stereotipa i reprezentacije žena koji su štetni za njih i njihovu mogućnost da budu potpuno samostalne osobe.¹² U pitanju je razdoblje koje je obilježeno značajnom promjenom položaja žena jer napokon dobivaju pravo glasa, imaju pravo na obrazovanje i zapošljavanje. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 2) Žene nakon Drugog svjetskog rata

⁹ Žimbrek, Ivana Mihaela: *Vodič kroz pravce i valove u feminizmu za početnice/ke*, Vox Feminae, 2014., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/vodic-kroz-pravce-i-valove-u-feminizmu-za-pocetnice-ke/> (Pristupljeno: 6.7.2023)

¹⁰ Feminizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19203> (Pristupljeno: 6.7.2023.)

¹¹ Žimbrek, Ivana Mihaela: *Vodič kroz pravce i valove u feminizmu za početnice/ke*, Vox Feminae, 2014., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/vodic-kroz-pravce-i-valove-u-feminizmu-za-pocetnice-ke/> (Pristupljeno: 6.7.2023)

¹² Feminizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 11.7. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19203>

masovno se uključuju u obrazovanje na svim razinama i ostvaruju karijere liječnica, znanstvenih istraživačica, sutkinja i inženjerki. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 8)

Prethodni valovi feminizma bili su poprilično zatvoreni prema ženama određenih rasnih, klasnih, etničkih, seksualnih i transrodnih društvenih skupina. To je razlog zašto se treći val priklanja takozvanoj teoriji intersekcionalnosti¹³ Kimberle Crenshaw, koja se bavila diskriminacijom i prema kojoj društveni položaj pojedine žene ovisi o različitim odrednicama njenog identiteta.¹⁴ Feministice trećeg vala ističu kako identitet čine heterogene i heteronomne predodžbe o rodu, rasi i klasi. Čine otklon od biologije kao utemeljenja ženskoga identiteta pa se feminizam trećeg vala približava *queer teoriji*¹⁵, postmodernizmu, ekofeminizmu, cyberfeminizmu i trans-feminizmu. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 36)

Četvrti val feminizma samo nastavlja dosadašnju žensku borbu, ali nam donosi i nešto novo. Definiran je prvenstveno tehnologijom koja ženama omogućuje da izgrade snažan i popularan internetski pokret.¹⁶ Započinje 2010-e godine kada se Shelby Knox definirala kao feministička blogerica i osnivačica četvrtoga vala. Ona to objašnjava kao rezultat sve veće međusobne povezanosti koju nam Internet omogućuje.¹⁷ Internet je prostor gdje žene brzo i jednostavno mogu podijeliti negativna iskustva i organizirati prosvjede, što znatno pridonosi jačanju feminističkog aktivizma. Predmet zanimanje četvrtog vala rodno je nasilje, društvena uključenost LGBTQ+ (lezbijskih, gej, biseksualnih, transrodnih, *queer*, aseksualnih i drugih) osoba, žena druge rase, ali i prihvaćanje tjelesne i seksualne pozitivnosti.¹⁸

¹³ Naziv se odnosi na teoriju intersekcionalnosti sociologinje Kimberle Crenshawe. Teorija je u prvome redu usmjerena na analizu diskriminacije koju sagledava kao složen sustav u kojemu oblici diskriminacije na temelju različitih identitetskih kategorija (rase, klase, roda, spolne orijentacije itd.) utječu jedni na druge. Iako je osmišljena kao pristup analizu rodne diskriminacije, danas se teorija primjenjuje u različitim kontekstima i nije nužno feministički orijentirana. (Izvor: Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje: *Intersekcionalnost*; Izvor: <http://struna.ihj.hr/naziv/intersekcionalnost/25464/> (Pristupljeno: 7.7.2023.))

¹⁴ Feminizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19203> (Pristupljeno: 6.7.2023.)

¹⁵ Pojam „queer“ odnosi se na sve ono što odstupa od konvencionalnog; odnosi se na domene seksualnosti, politike i kulture. Queer teorija propituje nametnute patrijarhalne norme, tradiciju, običaje te afirmira osobno kreiranje životnih uvjeta, kulture i vlastite seksualnosti. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 36)

¹⁶ *Četvrti val feminizma: Upoznajte buntovnice*, Vox Feminae, 2013., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/cetvrti-val-feminizma-upoznajte-buntovnice/> (Pristupljeno: 13.7.2023.)

¹⁷ Žimbek, Ivana Mihaela: *Vodič kroz pravce i valove u feminizmu za početnice/ke*, Vox Feminae, 2014., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/vodic-kroz-pravce-i-valove-u-feminizmu-za-pocetnice-ke/> (Pristupljeno: 6.7.2023)

¹⁸ Feminizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19203> (Pristupljeno: 6.7.2023.)

2.3. Povijesni razvoj feminističke teorije

Linda Nicholson kao jedan od glavnih problema prvih feminističkih društvenih teorija navodi želju za ostvarenje totalitarnog teorijskog koncepta. Smatralo se kako je izgradnja takvih teorija zapravo potraga za ključnim faktorom koji bi na prihvatljiv način objasnio seksizam i društveni život u kojemu se on javlja. (Nicholson, 1999 : 31) Pojavom feminističke teorije, postupno se razvijala i feministička praksa u obliku aktivizma i provođenja reformi koje su pridonijele promicanju prava žena. Neka od najznačajnijih imena koja se javljaju u sferi razvoja feminističke teorije su Mary Wollstonecraft, Virginia Woolf, Simone de Beauvoir i Kate Millett.

Mary Wollstonecraft (1759. - 1797.) smatra se začetnicom feminističke teorije i ključnom figurom na samom početku modernog feminizma. Njene začetke pratimo od objave njena djela *Obrana ženskih prava*. (Watkins, 2002 : 12) Mary je još kao djevojčica čeznula za samostalnošću, ali ubrzo dolazi do spoznaje do kakvih sve prepreka žena može doći na tom putu. Ipak 1783. godine uspijeva ispuniti svoj san te u predgrađu Londona otvara žensku školu. Međutim, škola se ubrzo morala zatvoriti zbog bankrota te Mary nakon toga kreće raditi kao guvernanta u jednoj plemićkoj obitelji. (Watkins, 2002 : 13)

Nekoliko godina nakon početka Francuske revolucije, Mary kreće pisati o položaju i pravima žena te 1792. godine objavljuje djelo *Obrana ženskih prava*. Odlučila je svoje prosvjetiteljske ideje po prvi put primijeniti na položaj žena. Djelo doživljava veliki uspjeh te uskoro postaje temeljnim djelom modernog feminizma. (Watkins, 2002 : 15) Odnos muškarca i žene u braku naziva „tiranijom u kući“ što navodi kao ključnu prepreku žena da se izbore za svoju ravnopravnost. Zalagala se za jednaka politička prava, pravo na obrazovanje, jednak rad za žene i primanje plaće. (Watkins, 2002 : 16) Tijekom pisanja svojega djela nailazi na poteškoće u području filozofije. Naime, smatralo se kako ženama upravljaju emocije više nego što to čini razum. Protivila se takvom stavu te istaknula obrazovanje kao ključ za oslobođenje svake žene navodeći kako su žene bez obrazovanje spriječene istinski dolaziti do spoznaje:¹⁹

Da su vezane neraskidivim lancem sudbine to je sigurno jer je očito da se nikad ne smiju služiti vlastitom glavom, nikad ne smiju biti neovisne, nikad se ne smiju protiviti uspostavljenim nazorima... (...) Ako su žene uistinu sposobne djelovati na način razumnih bića, neka ne postupaju s njima kao s robovima, ili kao s onim divljacima koji

¹⁹ *Philosopher of the month: Mary Wollstonecraft*; by Catherine Pugh, John Priest and Panumas King, OUPblog, 2017., URL: <https://blog.oup.com/2017/09/mary-wollstonecraft-infographic-philosophy/> (Pristupljeno: 7.7.2023.)

ovise o čovječjoj razboritosti kad se združuju s njime, neka naprotiv razvijaju razum...
(Wollstonecraft, 1999 : 47)

Crkvene vlasti protivile su se obrazovanju žena smatrajući kako je ženama namijenjena isključivo uloga majke te da bi ih obrazovanje odvratilo od onoga za što su prvotno stvorene. (Zaharijević, 2012 : 60) Mary svojim djelom upućuje zahtjev za ukinuće dvostrukih mjerila muškog i ženskog ponašanja, zahtjev za pravo na neovisan rad, školovanje, građanski i politički život. Zalagala se za ono što leži u temeljima današnjeg feminizma. Mary je uspjela dokazati kako je ženskost izmišljotina jer žene se rađaju jednake, no uči ih se da budu podložne, slabe i praznoglave. (Watkins, 2002 : 16)

Virginia Woolf (1882. - 1941.) svojim književnim radom doprinosi razvoju feminističke teorije. Bavila se temama kao što je problem ženskog pristupa profesijama, obrazovanju, književnom radu i ravnopravnosti u braku.²⁰ Svoje misli o položaju žena u društvu i književnosti objedinjuje u *Vlastitoj sobi*, djelu objavljenom 1929. godine. *Vlastitu sobu* možemo čitati kao esej ili modernistički roman u kojemu progovara o izazovima s kojima se ženske književnice suočavaju u društvu koje ih sputava u njihovom intelektualnom i kreativnom radu.²¹ Danas se ono smatra jednim od temeljnih djela za razvoj feminističke književne kritike.

Woolf govori o spolnoj neravnopravnosti kao glavnom uzroku svih drugih neravnopravnosti u društvu.²² Progovara o socijalnim, ekonomskim i povijesnim preprekama koje patrijarhalno društvo stavlja pred spisateljice. Zaključuje kako je status žene glavna prepreka ženama koje žele pisati te naglašava važnost potrebe za vlastitim novcem i vlastitom sobom kako bi se žene mogle slobodno baviti pisanjem.²³ U jednom od poglavlja Woolf zamišlja kako bi izgledalo da je Shakespeare imao jednako talentiranu sestru. Navodi koje su sve moguće prepreke pred kojima bi se njegova sestra mogla naći te zaključuje kako kao žena ne bi imala drugog izbora osim da poludi ili da se ubije.²⁴

U svakom slučaju, promatrajući Shakespeareova djela na polici, nisam se mogla oteti dojmu da biskup ima pravo barem u ovome: bilo bi nemoguće, potpuno, savršeno nemoguće, da ijedna žena napiše Shakespeareove drame u Shakespeareovo doba.
(Woolf, 2003 : 49)

²⁰ Petra Bezjak, *Virginia Woolf – Na granici dvaju svjetova*; Izvor: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/virginia-woolf-na-granici-dvaju-svjetova/> (12.7.2023.)

²¹ Amina Bulić, *Šetnja kroz Vlastitu sobu Virginije Woolf*, Izvor: <https://www.metafora.hr/setnja-kroz-vlastitu-sobu-virginije-woolf/> (12.7.2023.)

²² Isto.

²³ Isto.

²⁴ Isto.

Činjenica je kako su žene u njeno vrijeme češće pisale romane nego poeziju. Woolf tome uzrok pronalazi u okolnostima pod kojima su žene morale pisati. Nisu imale vlastitu sobu u kojoj bi se mogle posvetiti svojem radu, već su morale pisati u zajedničkoj dnevnoj sobi u kojoj bi ih se često prekidalo i dekoncentriralo. Žene su se odlučile za pisanje romana jer proza zahtijeva manje koncentracije od poezije. (Woolf, 2003 : 69)

Simone de Beauvoir (1908. - 1986.) bila je radikalna intelektualka i spisateljica. Objava njenog djela *Drugi spol* 1949. godine, čini prijelomnu točku u razvoju feminističke teorije. U djelu se bavi poviješću, biologijom, psihoanalizom, marksizmom i književnošću. (Watkins, 2002 : 98) De Beauvoir ističe potrebu za redefiniranjem pojma žene te dolazi do zaključka kako je žena ljudsko biće baš kao što je to i muškarac. (Vrcelj, Mušanović, 2011 : 34) Odgovara na Freudovu tvrdnju kako je ženska podređenost biološki predodređena. To bi značilo da žene ne postaju podređene u svijetu muškaraca, nego da se takve rađaju:

Ženom se ne rađa. Ženom se postaje. Nikakva biološka, psihička, ekonomska kob ne definira oblik koji u društvu poprima ljudska ženka. Sveukupna civilizacija je ta koja oblikuje proizvod između mužjaka i kastrata koji se naziva ženom. Samo tuđe posredovanje može pojedinca postaviti kao Drugo. (Beauvoir, 2016 : 287)

Žena je ono što muškarac o njoj odluči da je. Određuje se kao spolno biće i za muškarca predstavlja apsolutno samo spol. Ona se određuje i razlikuje u odnosu na muškarca, ali nikada obratno. Primjer navedenog su nam hrvatski rječnici u kojima se žena dugo definirala u odnosu na muškarca, a ne kao individualno ljudsko biće. Muškarac predstavlja „Apsolut“, dok je žena samo „Subjekt“, odnosno „Drugo“. (Beauvoir, 2016 : 14)

Kate Millet (1934. - 2017.) 1970. godine objavljuje djelo *Spolna politika*, u kojemu donosi tezu o prirodi odnosa moći između spolova. Nudi nam pregled feminističkog pokreta i njezinih protivnika u 19. i 20. stoljeću te pokušava prikazati na koji se način spolna politika moći javlja u djelima književnika kao što je D. H. Lawrence, Henry Miller, Norman Mailer i Jean Genet. (Moi, 2007 : 45) Usprotivila se novim kritičarima tvrdeći kako je istraživanje društvenog i kulturnog konteksta nužno za ispravno razumijevanje književnosti. Nešto kasnije, taj isti stav dijele svi ostali feministički kritičari. (Moi, 2007 : 46)

Određuje kako je bit politike moć s namjerom da dokaže kako se „seksualna dominacija ipak odražava kao možda najprodornija ideologija naše kulture te joj pruža njezine najtemeljnije koncepcije moći“. Kao definiciju spolne politike navodi kako je u pitanju „proces pomoću kojeg vladajući spol nastoji zadržati i proširiti svoju moć nad podređenim spolom“. (Moi, 2007 : 47) Millett među prvima progovara o distinkciji spola i roda, kojom nastoji naglasiti razliku između

biološkog i društvenog konstrukta. Smatra kako su žene potlačena bića koja bi se trebala usprotiviti patrijarhalnom sustavu koji funkcionira na njenu štetu:

Za Millett, žena je potlačeno biće bez nepokornoga nesvjesnog s kojim treba izaći na kraj; ona samo treba prozreti lažnu ideologiju vladajućega muškog patrijarhata da bi je mogla odbaciti i postati slobodnom. (Moi, 2007 : 51)

3. Feministička književna kritika

Feministički pristup najčešće se spominje u kulturnom kontekstu, međutim on se primjenjuje i u drugim područjima kao što je književnost, društvene i humanističke znanosti.²⁵ Ženski pokret kakvog danas poznajemo bio je čvrsto uspostavljen do 1970. godine, a znanost o književnosti imala je svoje mjesto i ulogu unutar tog pokreta. Neka od najznačajnijih djela koja su u cijelosti ili djelomice posvećena književnosti već su spomenuta *Vlastita soba* Virgnije Woolf, *Drugi spol* Simone de Beauvoir, *The Troublesome helpmate* Katharine M. Rogers, *Thinking About Women* Mary Ellmann i *Spolna politika* Kate Millett. (Moi, 2007 : 43)

Šezdesetih godina prošloga stoljeća u književnoj kritici pojavljuju se pokušaji da se reinterpreteraju i analiziraju prikazi ženskog iskustva u književnim djelima. (Masset, 2016 : 36) Feministička književna kritika dovodi u pitanje dominantne, muške, falocentrične ideologije i patrijarhalne stavove u književnim djelima. Propituju se tradicionalne i ustaljene muške ideje o prirodi žene i onome kako bi se žene trebale osjećati, ponašati i razmišljati. Cilj feminističke književne kritike je razotkriti predrasude i pretpostavke koje su o ženama izgradili muški pisci pišući o ženskim likovima. (Masset, 2016 : 37) Pretpostavka je da književnost ima moć za oblikovanje i odražavanje stereotipa. Analiza služi kako bi se došlo do zaključka na koji način određena književna djela odražavaju patrijarhalne stavove.²⁶ Postoje određene razlike u predmetu proučavanja pojedinih kritičara. Jedni se bave proučavanjem tekstova žena i tekstova pisanih o ženama, dok se drugi usredotočuju na teorijske tekstove o ulozi roda u pisanju. (Masset, 2016 : 37)

Dubravka Oraić Tolić navodi kako je 70-ih godina dvadesetog stoljeća opovrgnuto vjerovanje prema kojemu je književnost spolno neutralna, odnosno univerzalna. Zato što je cijelo vrijeme književnost zapravo bila muška. Feministička kritika uspijeva u razotkrivanju

²⁵ Buljubašić, Eni (2013). 'Vježba iz feminističke stilistike', *Umjetnost riječi*, 57(3-4), str. 183-202. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/161291> (Pristupljeno: 24.7.2023.), str. 3.

²⁶ Napikoski, Linda, *Feministička književna kritika*. EFerrit; URL: <https://hr.eferrit.com/feministicka-knjizevna-kritika/> (Pristupljeno: 26.7.2023.)

duboke spolne asimetrije prema kojoj dominira muška perspektiva, dok se s druge strane ženskog subjekta isključuje iz kulture.²⁷

Elaine Showalter, zagovornica angloameričkog feminizma, bavila se razvojem feminističke kritike čiji razvoj grana u dvije različite varijante. Prva varijanta bavi se ženom kao čitateljicom, dok se druga varijanta bavi ženom kao spisateljicom. (Masset, 2016 : 37) Književne kritičarke Gilbert i Gubar propituju patrijarhalno poimanje pisanja u njihovom djelu *Ludakinja u potkrovlju*. Progovaraju o patrijarhalnoj zapadnjačkoj književnoj tradiciji u kojoj se smatralo kako je „muška seksualnost bit književne moći“. Prema tome pisanje pripada samo muškarcima budući da je pero muški alat koji je neprikladan i stran ženama. (Masset, 2016 : 38) Dakle, ako je muška seksualnost povezana s prisutnošću književne moći, ženska seksualnost je bila povezana s odsutnošću iste. (Gilbert, Gubar, 2000 : 8)

Žene nisu imale mogućnost iz svoje ženske perspektive portretirati ženske književne likove i progovoriti o ženskom iskustvu u svoje ime. U patrijarhalnim društvima žene su kroz povijest bile svedene na ženske likove koji se javljaju u muškim tekstovima jer su stvorene isključivo na temelju muških očekivanja i perspektiva. (Gilbert, Gubar, 2000 : 12) Iako su autori postali tvorci ženskih likova i oživjeli mnoge od njih, oni im ipak ne daju pravo na njihov glas i autonomiju. (Gilbert, Gubar, 2000 : 14)

4. Žene i književnost

Žene su kroz povijest bile predmet proučavanja i opisivanja autora književnih djela, ali rijetko kada i sudionici tog procesa. Žene su u književnosti uglavnom imale ulogu muze, kao primjere možemo izdvojiti Petrarčinu Lauru, Danteovu Beatrice ili Boccacciovu Fiammettu. Nakon što su se žene afirmirale kao književnice i dalje su ostale inspiracija autorima u osmišljavanju njihovih tragičnih ženskih likova kao što su Emma Bovary ili Ana Karenjina. Autori su tragične ženske likove koristili kao sredstvo kojim su mogli ukazivati na moral žene i moguću osudu od strane društva u slučaju kršenja istog. Ženski likovi mogli su preživjeti samo u slučaju prihvaćanja položaj koje im je društvo namijenilo njihovim rođenjem.

Dubravka Oraić Tolić upozorava na binarne opreke koje je razvila zapadna civilizacija, iste te opreke u modernoj kulturi dobivaju spolna obilježja. Možemo utvrditi kako su muškarci zauzeli poziciju kulture, duha, transcendencije, označnog i smisla, dok su žene spale u niz manje

²⁷ Oraić Tolić, Dubravka: *Muška moderna i ženska postmoderna*, Kolo 2, Matica Hrvatska, 2001., URL: <https://www.matica.hr/kolo/286/muska-moderna-i-zenska-postmoderna-19899/> (Pristupljeno: 11. 7. 2023.)

vrijednih opreka, a to su priroda, tijelo, osjećajnost, označitelj i predmet. Muškarci su postali autori koji proizvode tekstove, a žene su ostale čitateljice.²⁸

Nakon što su se žene uspjele afirmirati kao književnice, ostale su u strahu od moguće stigmatizacije zbog njihova književnog rada. Žene su pripadnice spola čija je sudbina bila predodređena za udaju i brigu za obitelj. Bavljenje umjetnošću za žene i dalje ostaje tabu. Pisanje je bio intelektualni i kreativni rad namijenjen isključivo za muškarce, dok se ženino bavljenje umjetnošću često dovodilo u vezu s njenim moralom. Smatralo se kako će se ograničavanjem žena u njihovom kreativnom radu sačuvati njihova čednost.²⁹ Postojala je mogućnost da književnice objavljuju svoja djela anonimno pod pseudonimom. One koje to ne bi činile imale su jednu mogućnost, a to je priznati svoja ženska „ograničenja“ i usredotočiti se na „manje bitne“ teme koje su bile rezervirane za žene. (Gilbert, Gubar, 2000 : 64) Virginia Woolf složila se s ovom tvrdnjom te navodi kako spisateljice imaju mogućnosti priznati da su „samo žene“ ili neuspješno prosvjedovati kako su „jednako dobre kao muškarci“. (Gilbert, Gubar, 2000 : 64)

U istinu, usudila bih se nagađati da je Anonimus, koji je napisao toliko nepotpisanih pjesama, često bio Anonima... Anonimnost im teče u žilama. Još uvijek njima vlada želja da se sakriju. (Woolf, 2003 : 52 - 53)

Elaine Showalter bavila se proučavanjem spisateljica kao pojedine skupine uz napomenu kako ih ne bi trebalo proučavati kao zasebnu skupinu na temelju pretpostavke kako pokazuju stilske sličnosti koje bi bile karakteristično za žensko pisanje. Iako je naspram tome naglašavala kako žene imaju svoju posebnu povijest koje se može analizirati. (Moi, 2007 : 77) Krenula je s opisivanjem ženske tradicije engleskog romana od generacije sestara Brontë pa sve do danas. Dokazala je kako je razvoj te tradicije „sličan razvoju bilo koje književne supkulture“ te otkriva tri glavne faze povijesnog razvoja, u pitanju je ženstvena, feministička i ženska faza. Prva faza je dugotrajna faza imitacije dominantnog načina pisanja i tradicije koja određuje standarde. U drugoj fazi dolazi do protivljenja tim standardima i vrijednostima te zastupanje manjinskih prava i zahtjev za autonomiju. Treća i posljednja faza je faza samootkrića i potraga za svojim vlastitim identitetom. (Moi, 2007 : 84)

Maša Grdešić u jednom od svojih eseja dotaknula se teme privilegiranosti muških pisaca u suvremenosti te naglašava kako nisu samo bijele hetero cis žene zakinute u književnosti. Očit

²⁸ Oraić Tolić, Dubravka: *Muška moderna i ženska postmoderna*, Kolo 2, Matica Hrvatska, 2001., URL: <https://www.matica.hr/kolo/286/muska-moderna-i-zenska-postmoderna-19899/> (Pristupljeno: 11. 7. 2023.)

²⁹ Amina Bulić, *Šetnja kroz Vlastitu sobu Virginije Woolf*, Izvor: <https://www.metafora.hr/setnja-kroz-vlastitu-sobu-virginije-woolf/> (12.7.2023.)

je nedostatak ženskih predstavnica drugih manjinskih skupina. Napominje kako nije ništa novo u tome što se u književnosti marginalizira bijele hetero cis žene, ali i nebijele autorice i autore te LGBTQ+ autorice i autore, tako da ih se smješta u „najprimjerenije“ književne potkategorije kao što su ženska književnost, afroamerička književnost i lezbijska književnost. (Grdešić, 2020 : 165) Spisateljice se često smješta u posebne kategorije kao što su „žensko pismo“, „ženska proza“ i „ženska književnost“. Pisci koji nisu smješteni ni u jednu kategoriju su muški bijeli cis hetero pisci. Dokaz za to je nepostojanje kategorija kao što je „muška književnost“, „bjelačka proza“, „heteroseksualno pismo“ i „cis književnost“. Muškarci obično pišu književna djela koja se klasificiraju žanrovski, dok je s druge strane, „ženska književnost“ tretirana kao poseban žanr. (Grdešić, 2020 : 166)

„Pisci pokušavaju dosegnuti onkraj onih stvari koje nas dijele: kulture, klase, roda, rase. Kad bismo dobili priliku, oduprli bismo se klasifikaciji. Nisam nikada upoznala pisca ili spisateljicu koji žele da ih se opisuje kao žensku spisateljicu, gej pisca, crnačkog pisca, azijskog pisca ili afričkog pisca. Mi se pisci s prefiksom žalimo na privilegij dodijeljen bijelom muškom piscu, onom koji dominira zapadnim kanonom i koji je jedini kojeg se naziva jednostavno „piscem““ (Grdešić, 2020 : 171)

Dugo se raspravljalo proizvode li žene u svojim tekstovima po posebnoj poetici i estetici, ona koja se razlikuje od osoba muškog spola. (Čaćinović, 2000 : 52) Analizom i pažljivim izdvajanjem obilježja književnih djela ženskih autorica donesen je zaključak kako se izdvojeni kriteriji mogu primijeniti i na muške autore te da se zapravo radi o varijanti suvremenog pisanja. Takvu tvrdnju dokazuje nam to što se za svako izdvojeno obilježje može naći primjer muškog autora. (Čaćinović, 2000 : 57)

4.1. Charlotte Brontë

Slika 1. Charlotte Brontë

Charlotte Brontë danas nam je poznata kao engleska književnica koja se bavila pisanjem romana i poezije. Rođena je 1816. godine u Thorntonu, zapadnom području Yorkshirea. (Jukić, 2012 : 621) Bila je treće dijete Patricka i Marie Brontë. Sa sestrama Mariom, Elizabeth i Emily upisuje školu za svećeničku djecu u Cowan Bridgeu. Neprikladni uvjeti u školi doveli su do smrti njenih sestara Marie i Elizabeth. Trajno narušenog zdravlja, Charlotte se nastavlja obrazovati kod kuće.³⁰ Charlotte 1831. godine započinje školuje u Roe Headu, nakon završetka školovanja tamo radi kao učiteljica. (Jukić, 2012 : 621)

Charlotte dolazi do spoznaje kako to nije pravi poziv za nju te odlučuje vratiti se kući i posvetiti se književnom radu.³¹ U Bruxellesu sa sestrom Emily odlazi učiti jezike te se nesretno zaljubljuje u svojeg učitelja. Njena nesretna ljubav poslužila joj je kao temelj za nastanak romana *Profesor* (1846.) i njen posljednji roman *Villette* (1853.). Charlotte sa sestrama Emily i Anne objavljuju pod pseudonimom zbirku *Pjesme Currera, Ellisa i Actona Bella* (1846.). Međutim, zbirka nije privukla pozornost kritike, kao ni čitatelja. (Jukić, 2012 : 621)

Jedna od preduvjeta za uspješnu analizu romana u viktorijanskom dobu bilo je prethodno određenje spola autora. Smatralo se kako žene pišu lošije od muškaraca, a ako bi u kojem slučaju kritika ženske autorice bila dobra, uglavnom bi se svodila na laskanje autorici. Žene su mogle doći do nepristrane kritike jedino korištenjem pseudonima iza kojeg bi se skrivao njihov stvarni identitet. Mnogi kritičari čitali bi i analizirali romane samo kako bi razotkrili tko se krije iza pseudonima. (Polić, 2003 : 113)

Sestre su se sakrivala i objavljivala pod pseudonimima Acton, Currer i Ellis Bell. Iako su se preimenovala u muškarce, sestre su zadržale inicijale i isto prezime kako bi mogle ostati sestre, odnosno braća. (Jukić, 2012 : 615) Charlotte Brontë u jednoj biografskoj bilješci objašnjava kako su ona i njezine sestre skrivale identitete iza spolno neodredivih ili androginih

³⁰ Kujundžić, Nada: *Charlotte Brontë – protiv dvostrukih mjerila u književnosti*; Vox Feminae, URL: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/charlotte-bronte-protiv-dvostrukih-mjerila-u-književnosti/> (Pristupljeno: 20.7.2023.)

³¹ Isto.

kršćanskih imena jer su bile svjesne kako se djelima spisateljica često pristupa s predrasudama. (Polić, 2003 : 113) Charlotte je odbijala razotkriti identitet Currera Bella te se u jednom pismu upućenom svojim izdavačima obraća i kritičarima koji su spekulirali o njenom identitetu:

*Što se Vas tiče, ja nisam niti Muškarac niti Žena – pred Vas stupam jedino kao Autor – to je jedini kriterij prema kojemu me imate pravo suditi, i jedini kriterij na temelju kojega prihvaćam Vaš sud.*³²

Djela triju sestara smatraju se klasičnim djelima engleske književnosti, iako su u vrijeme objavljivanja izazvale pobunu javnog morala. Vanja Polić izdvaja *Jane Eyre*, *Orkanske visove* i *Stanaricu napuštenog dvorca* kao djela u kojima su posebno zanemarile neke od glavnih konvencija viktorijanaca.³³ Djela su proglašena društveno neprimjerenima zbog prisutne strasti, nasilja, okrutnosti i poroka. Neki su smatrali da su njihova djela pregruba čak i za muškarce te da im je jezik i sadržaj poprilično prost. (Polić, 2003 : 113)

Charlottin uspjeh narušen je nizom obiteljskih tragedija, u manje od dvije godine ostaje bez brata i obiju sestara. Unatoč tragediji Charlotte 1849. godine piše i objavljuje roman *Shirley*. (Jukić, 2012 : 622) Iako je uporno odbijala svaku ponudu za brak, ipak se pristaje udati za očevog suradnika, Arthura Bella Nicholsona. Ubrzo nakon sklapanja braka, Charlotte umire 1855. godine zbog ozbiljne infekcije za koju se vjeruje kako je izazvana trudnoćom.³⁴

Tatjana Jukić navodi Charlotte Brontë kao jednu od najistaknutiju viktorijanskih književnica i kao jednu od utemeljiteljica velikoga viktorijanskog romana. U dvadesetom stoljeću njezina djela postaju temeljni korpus feminističkoga prevrednovanja viktorijanskoga kanona. (Jukić, 2012 : 622)

³² Kujundžić, Nada: *Charlotte Brontë – protiv dvostrukih mjerila u književnosti*; Vox Feminae, URL: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/charlotte-bronte-protiv-dvostrukih-mjerila-u-knjizevnosti/> (Pristupljeno: 20.7.2023.)

³³ Viktorijansko razdoblje engleske književnosti započinje stupanjem prvog Zakona o reformi 1832. godine i traje sve do smrti britanske kraljice Viktorije 1901. godine. Najvažniji pisci toga razdoblja su Charles Dickens, W. M. Thackeray, Charlotte i Emily Brontë, Elizabeth Gaskell, George Eliot, Anthony Trollope, Thomas Hardy i drugi. Njihova djela i djela drugih pisaca uglavnom su tematizirala suvremene društvene, ekonomske, religiozne i intelektualne probleme, naglu urbanizaciju, loše odnose među staležima i slično. (Polić, 2003 : 113)

³⁴ Kujundžić, Nada: *Charlotte Brontë – protiv dvostrukih mjerila u književnosti*; Vox Feminae, URL: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/charlotte-bronte-protiv-dvostrukih-mjerila-u-knjizevnosti/> (Pristupljeno: 20.7.2023.)

4.2. Jean Rhys

Slika 2 Jean Rhys

Jean Rhys je britanska književnica rođena i odrasla na karipskom otoku Dominica. Rođena je 1890. godine pod imenom Ella Gwendolyn Rees Williams. Otac joj je bio Velšanin, a majka kreolka škotskog porijekla.³⁵ Majčina obitelj imala je povijesne veze s karipskim plantažama i ropstvom. Iz tog razloga Jean Rhys imala je neodređen odnos prema ljudima čiji su predci bili robovi, prema bijeloj klasi vlasnika plantaža i ljudima među kojima je živjela u Britaniji. Njezin osjećaj nepripadanja javlja se već u njezinim ranijim djelima, ali i nešto kasnije u njezinom najznačajnijem djelu *Široko Sargaško more*. (Wisker, 2010 : 242)

Sa šesnaest godina odlazi u Englesku na školovanje kako bi započela svoju glumačku karijeru. Međutim, teško se uklapala u svoju novu okolinu zbog svojeg porijekla i stranog naglaska.³⁶ Pohađala je školu za djevojke u Cambridgeu, nešto kasnije upisuje se na Kraljevsku akademiju dramskih umjetnosti, ali školovanje nikada nije završila zbog financijskih razloga.³⁷ Krenula raditi u kazalištu kao pjevačica i plesačica prilikom čega je koristila pseudonim Ella Gray. (Jukić, 2008 : 180)

Pisanjem se kreće baviti tako što je vodila dnevnik u kojemu je bilježila svoje emocionalno stanje. Na jednom od svojih putovanja u Pariz upoznaje engleskog pisca Forda Madoxa Forda. On objavljuje njezinu prvu priču *Vienne* u časopisu *The Transatlantic Review*. On joj postaje mentor te joj je sugerirao da promijeni svoje ime, ona prihvaća njegov savjet i ubrzo se kreće zvati Jean Rhys.³⁸ Kasnije objavljuje niz djela kao što su *Lijeva Obala i druge priče*, *Kvartet*, *Napustivši gospodina Mackenzieja*, *Putovanje u mraku* i *Dobro jutro, ponoći*. Bavila se pisanjem ispovjedne proze, u kojoj pripovjedačica pripovijeda o traumatskim događajima i iskustvima nesretne žene. U djela unosi autobiografske elemente, progovarala je o osobnoj povijesti, vezanoj uz karipsko djetinjstvo ili život u modernističkim zajednicama.

³⁵ StudySmarter: *Jean Rhys: biography* <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/novelists/jean-rhys/> (21.7.2023.)

³⁶ Isto.

³⁷ Zbukvic, Jelena: *Jean Rhys i Široko Sargaško more*; Operi seksizam, 2016., URL: <http://operiseksizam.voxfeminae.net/tekstovi/jean-rhys-i-siroko-sargasko-more/> (Pristupano: 20.7.2023.)

³⁸ StudySmarter: *Jean Rhys: biography* <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/novelists/jean-rhys/> (21.7.2023.)

(Jukić, 2008 : 181) Međutim, ostala je neprimijećena sve do objave romana *Široko Sargaško more* koje piše kao odgovor na roman *Jane Eyre*.³⁹ Do kraja svoje karijere objavila je pet romana i sedam zbirki kratkih priča. Kasnije 1960. godine povlači se iz javnog života i kreće živjeti u ruralnom dijelu Engleske sve do svoje smrti, 1979. godine.⁴⁰

Pisanje Jean Rhys pružilo nam je uvid u žensku psihu u vremenu u kojem unutar književnosti dominiraju muškarci, razotkrivajući misli i osjećaje koji su bili jedinstveno ženski. Svojim djelima prekida vjerovanje i stigmatu onoga što se smatralo „ženskom histerijom“. Umjesto toga, pružila nam je uvid u perspektivu žena koje su imale teška traumatična iskustva, koje su preživjele gubitak, tuđu dominaciju i njihovu podređenost.⁴¹ Kritičari prilikom analiziranja njezinih djela često uzimaju u obzira njezino porijeklo jer njezino karipsko, kolonijalno porijeklo otvara nove pozicije iz kojih se može tumačiti književnost i afirmirati postkolonijalna teorija. (Jukić, 2008 : 179)

5. Analiza romana

5.1. Jane Eyre

Jane Eyre je viktorijanski roman koji spada među klasike engleske književnosti. Također je svrstan među feminističke romane jer u sebi sadrži realistični prikaz unutarnjeg života žene i njene borbe s društvenim standardima i željama te nam priča priču o jednoj od začetnica ženske neovisnosti i emancipacije.⁴² Roman je po prvi put objavljen 1847. godine i odmah je prepoznata njegova vrijednost. (Jukić, 2012 : 605) Pripovjedač u romanu je homodijegetski, a njegovu ulogu dobiva naslovna junakinja Jane Eyre. Priču pratimo iz Janeine perspektive, koja nakon deset godina braka odluči svojim čitateljima ispričati svoju životnu priču prisjećajući se svojeg života, osjećaja i doživljaja. Roman iz tog razloga možemo doživjeti kao neku vrstu Janeine autobiografije ili dnevničkog zapisa namijenjenog čitatelju. Jane se u više navrata direktno obraća čitatelju i upućuje ga na ono na što bi trebao obratiti posebnu pažnju:

³⁹ Zbukvic, Jelena: *Jean Rhys i Široko Sargaško more*; Operi seksizam, 2016., URL: <http://operiseksizam.voxfeminae.net/tekstovi/jean-rhys-i-siroko-sargasko-more/> (Pristupano: 20.7.2023.)

⁴⁰ StudySmarter: *Jean Rhys: biography* <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/novelists/jean-rhys/> (21.7.2023.)

⁴¹ Isto.

⁴² Bhawar, Pradnya: *Bertha Mason „The Mad Woman in the Attic“: A Subaltern Voice*, Savitribai Phule Pune University, Maharashtra, India, 2021., URL: https://ijels.com/upload_document/issue_files/6IJELS-10920213-Bertha.pdf (Pristupljeno: 30.7.2023.), str. 32.

Novo poglavlje u romanu nalik je novom prizoru u kazališnom komadu; kad ovaj put podignem zastor, moraš, čitatelju, zamisliti sobu u svratištu... (Brontë, 2012 : 121)

Prateći Janeinu životnu priču zapravo pratimo njezin postupni razvoj od djetinjstva ka potpuno emancipaciji. Stoga možemo zaključiti kako je *Jane Eyre* zapravo bildungsroman. U pitanju je vrsta romana koji govori o razvoju vlastitog pripovjedača od rođenja do nekog događaja unutar kojega će se pripovjedač u prvome licu do kraja razviti kao „ja“ i na kraju nam poželjeti ispričati svoju priču. (Jukić, 2012 : 609) Radnja romana poprilično je opsežna s nizom raznoraznih zapleta i preokreta što je karakteristično za viktorijanske romane.

Jane započinje svoju ispovijed za vrijeme njenog boravka u Gateshead Hallu, gdje za nju brine njena tetka Reed, supruga njenog pokojnog ujaka i brata njene majke. Ujak je preuzeo brigu o Jane nakon što je ostala bez oba roditelja. Međutim, on se također razbolio te mu njegova supruga pred smrt obeća brinuti o Jane. Svoje obećanje je održala, ali nikada iskreno nije zavoljela Jane zbog čega se djevojčica oduvijek osjećala poput stranca u njihovoj kući. John je jedan od sinova gospođe Reed, koji se nije suzdržavao pokazati svoju netrpeljivost prema Jane te bi je redovito tukao. Nitko nije reagirao na nasilje sve dok se Jane nije pokušala obraniti, nakon čega ona ostaje okrivljena za nasilje i divljačko ponašanje. Ubrzo je poslana u internat gdje se unatoč skromnom i teškom životu uspije obrazovati te postaje učiteljica. U Jane se javlja želja za samostalnošću te se odluči zaposliti kao guvernanta u Thornfield Hallu. Vodeći brigu za štíćenicu gospodina Rochesterera, Jane se zaljubljuje u svoga gospodara te ubrzo kreću planirati vjenčanje. Dolazi do preokreta jer je razotkrivena velika Rochesterova tajna. On je već oženjen, a njegova prva supruga Bertha je zbog ludila zatočena na tavanu. Jane odbija izvanbračni život s Rochesterom te bježi iz Thornfield Halla. Mislila je kako neće preživjeti taj put, ali ipak uspijeva pronaći spas kod dviju sestara i brata Rivers za koje saznaje kako su njeni pravi rođaci. Jane misli kako je prošlost ostavila iza sebe, sve dok ne dobije Rochesterov hitan poziv. Jane odlazi u Thornfield te saznaje kako je na imanju izbio požar u kojemu je Rochester nastradao, izgubio vid i pokretnost, ali i svoju prvu suprugu. Jane se odluči brinuti o Rochesteru te nakon nekog vremena, bez prijašnjih prepreka, sklapaju brak i osnuju obitelj.

Zadivljujuće je kako je Charlotte Brontë s tako malo životnog iskustva uspjela napisati takav roman. Bila je ograničena na iskustvo koje je pridobila životom u kući časnog svećenika i s mogućnošću da kupi tek nekoliko araka papira na kojem će moći napisati svoj roman. (Woolf, 2003 : 72) Charlotte Brontë stvara ženski lik koji jasno iskazuje svoju želju za samostalnošću i neovisnošću te ističe svoja ograničenja koja se javljaju samo zato što je žena. Virginia Woolf u *Vlastitoj sobi* u svome osvrtu na roman *Jane Eyre* posebnu pažnju usmjerava na dvanaesto poglavlje i na dio teksta u kojemu Jane progovara o svojoj krivnji:

Tko me osuđuje? Mnogi, nedvojbeno; i nazvat će me nezadovoljnicom. Ali tomu nema pomoći: nemir bijaše u mojoj naravi ponekad me mučio do boli. (Brontë, 2012 : 142)

Pitala se za što su je to osudili, a nastavljajući čitati roman otkriva kako na Jane ne pada krivnja zbog njenih djela, već zbog njenih želja i čežnji. (Woolf, 2003 : 71) Patila je zbog mirne sudbine koja joj je namijenjena. Charlotte Brontë ovdje posebno sugerira na pravo ravnopravnost žena i muškaraca. Posebno zato što su žene osuđene na miran život u okruženju kuće i obitelji, nemaju pravo na izbor kao muškarci s kojima uspoređuje svoju sudbinu:

Žene općenito drže mirnima: ali žene osjećaju upravo kao i muškarci; njima je potrebno primjenjivati svoje sposobnosti i imati onakav prostor za svoje napore kakav imaju njihova subraća; zbog odveć krute stege, zbog odveć bezizlazne nepokretnosti one pate upravo kao što bi patili i muškarci; uskogrudno je mišljenje njihovih povlaštenijih subića da se one trebaju ograničiti na pravljenje pudinga i pletenje čarapa, na sviranje klavira i vezenje torbica. Nepromišljeno je osuđivati ih ili im se smijati ako žele učiniti ili naučiti nešto više no što je to običaj proglasio nužnim za njihov spol. (Brontë, 2012 : 143)

Izdvojeni tekst samo je jedan od priloga koji nam dokazuje kako se roman *Jane Eyre* možemo sagledati i analizirati iz feminističke perspektive. Upravo to su činili mnogi književni kritičari kao što su Sanda Gilbert i Susan Gubar.

5.1.1. „Luđakinja u potkrovlju“

Jane Eyre je roman koji čini značajan doprinos feminističkoj kritici u dvadesetom stoljeću. Tome je najzaslužniji lik Berthe Mason, lik čudovišne luđakinje zaključane na tavanu. Najpoznatija i najznačajnija studija koja nastaje na tu temu je *Luđakinja u potkrovlju* čije su autorice Sandra Gilbert i Susan Gubar. U svojoj studiji progovaraju o emancipaciji ženskih autorica u književnosti devetnaestog stoljeća, posebno se fokusirajući na spisateljice koje se smatraju najznačajnijima za navedeno razdoblje. Neke od tih autorica su Jane Austen, Mary Shelley, sestre Brontë, George Eliot, Elizabeth Barrett Browning, Christina Rossetti i Emily Dickinson. Gilbert i Gubar željele su svojim čitateljicama i čitateljima pružiti nešto više od pukih interpretacija, a to je mogućnost novog razumijevanja ženske književne tradicije devetnaestog stoljeća. (Moi, 2007 : 85)

Elaine Showalter objašnjava kako je nekada postojalo uvjerenje kako je „ženskost bila poziv sama po sebi“. Žena koja bi izrazila želju da se bavi umjetnošću smatrala se sebičnom i neženstvenom. (Grdešić, 2020 : 176) Žene koje su odabrale književni ili bilo koji drugi

umjetnički poziv, bile su strogo osuđivane od strane društva. Stoga Sandra Gilbert i Susan Gubar svoju studiju posvećuju takozvanoj „tjeskobi autorstva“ koja se javlja kod autorica devetnaestog stoljeća. (Grdešić, 2020 : 176) Dokazuju kako je većina žena bilo pogođeno osjećajem tjeskobe autorstva zbog njihove rodne pripadnosti. Pred ženama je postojalo ograničenje zbog njihova društvenog položaja i manjka književnih prethodnica koje su mogle utvrditi žensku književnu tradiciju. (Grdešić, 2020 : 177)

Toril Moi također tvrdi kako je pisanje nekada pripadalo samo muškarcima te se ispostavlja kako su književne predodžbe o ženama također samo „muške fantazije“. Žene nisu imale mogućnost kreirati vlastite predodžbe ženskosti te umjesto toga moraju pratiti nametnute patrijarhalne standarde. U devetnaestom stoljeću ženstvenost je bila predočena vizijama žene kao anđela, koje je prije svega pasivno, poslušno i nesebično biće. (Moi, 2007 : 86 - 87) Modelu anđela suprotstavljala se model čudovišne luđakinje. Iz navedenog proizlazi kako su muškarci idealizirali određeni tip žene zbog muškog straha od ženstvenosti. Žene koje su odgovarale modelu luđakinje doživljavale bi najgore osude. Takve žene bile su senzualne, strastvene i buntovne, a njihov pogrdni naziv proizlazi iz toga što su se oduprle podrediti ulozi koju im je patrijarhat namijenio. (Moi, 2007 : 87)

Charlotte Brontë je izbjegla ograničenje na tu strogu dihotomiju prilikom karakterizacije svoje junakinje. Jane uglavnom posjeduje osobine takozvanog „anđela“, ona je moralna žena koja je podložna kontroli. Međutim, Jane je istodobno iznimno strastvena, neovisna i hrabra. Odbila se podrediti kada je bila suočena s izborom između ljubavi i autonomije. Jane je kao djevojčica iskazivala svoje buntovno ponašanje i bijes, ali kroz odrastanje uči kako kontrolirati i potisnuti takve emocije koje su karakteristične za „luđakinju“.⁴³ U romanu dobivamo Janeinu stranu priče ispričanu iz njene subjektivne perspektive. Međutim, Bertha je uskraćena mogućnost da prikaže svoju „anđeosku“ stranu. Čitatelji se susreću s Berthinim likom tek kada ona zapadne u duboko ludilo, a do njene perspektive nikada ne dolazimo.⁴⁴ Mnogi kritičari, kao što su Gilbert i Gubar, došli su do zaključka kako je Jane morala negdje „odložiti“ svoje osjećaje i misli karakteristične za luđakinju. Donesen je zaključak kako Bertha u romanu preuzima ulogu dvojnice koja će raditi sve ono što je Jane u nekom trenutku poželjela, ali i potisnula.

Luđakinja u ženskoj književnosti nije samo antagonist i prepreka protagonistici. Umjesto toga, luđakinja je u nekom smislu autoričina dvojnica. (Gilbert, Gubar, 2000 : 49)

⁴³ Bhawar, Pradnya: *Bertha Mason „The Mad Woman in the Attic“: A Subaltern Voice*, Savitribai Phule Pune University, Maharashtra, India, 2021., URL: https://ijels.com/upload_document/issue_files/6IJELS-10920213-Bertha.pdf (Pristupljeno: 30.7.2023.), str. 34. - 35.

⁴⁴ Isto, str. 34. - 35.

Gilbert i Gubar tvrde kako je lik luđakinje za autoricu „predodžba njezine tjeskobe i gnjeva“. Utvrđuju kako je autorica kroz nasilje svoje dvojnice htjela upozoriti na vlastiti gnjev i žudnju kako bi pobjegla iz patrijarhalnog sustava i muških tekstova. Nasilje njene dvojnice predstavlja njenu tjeskobu i destruktivni bijes koji potiskuje. (Moi, 2007 : 91) Osim što su se bavile ženskim likovima, Gilbert i Gubar svojom kritikom pristupaju stvarnoj ženi i autorici skrivenoj iza patrijarhalnog tekstualnog modela jer se smatralo kako „ženski tekst jest autorica ili barem dramatičan produžetak njezine podsvijesti“. (Moi, 2007 : 91)

Charlotte Brontë piše o zatočenoj Berthi Mason jer je i sama na neki način bila zatočena. Većinu svojeg života provela je izolirana zbog života na pustopoljinama Yorkshirea, daleko od Londona kao centra književnih zbivanja. (Jukić, 2012 : 611)

5.1.2. Dvojništvo Jane Eyre i Berthe Mason

Dominantne karakteristike romana govore nam kako je *Jane Eyre* po vrsti bildungsroman. Međutim, roman ipak ne započinje rođenjem pripovjedačice kao što je to uobičajeno za takvu vrstu romana. Roman umjesto toga započinje traumom koju Jane doživljava kao mala djevojčica i siročić bez roditelja. (Jukić, 2012 : 609) Zbog njenog bijesnog ispada, tetka Reed odluči kazniti Jane. Kažnjena je tako što je zatvorena u sobu koje se Jane oduvijek bojala jer je u njoj umro njen ujak i skrbnik:

Gospodin Reed je već devet godina mrta: izdahnuo je u ovoj odaji, ovdje je ležao na odoru; iz ove su sobe iznijeli njegov lijes; i od toga ju dana nekakvo strahotno posvećenje čuva od čestih posjeta. (Brontë, 2012 : 20 - 21)

U romanu se nalazi detaljan opis crvene sobe, pretrpana je starim namještajem od mahagonija, crvenim zavjesama i tepesima, ladicama i nizom nabora. Jane su u sobu odvukle sluškinje koje su je htjele podvezicama vezati za krevet. Feministička kritika tu traumatičnu scenu sagledava unutar konteksta u kojemu roman nastaje. Naime, čitajući roman možemo jasno vidjeti sliku života viktorijanskog razdoblja. (Jukić, 2012 : 609) U pitanju je razdoblje puno proturječnosti, licemjerja, konzervativnog načina mišljenja, s posebnim naglaskom na moralne vrijednosti i seksualnu opresiju, posebice što se tiče žena. Charlotte Brontë daje nam uvid u žensku seksualnost u dobu u kojemu je poštivan specifičan viktorijanski moral.⁴⁵ S

⁴⁵ Viktorijanski moral (engleski: Victorian morality) je izraz kojim se opisuje moral, odnosno običaji, društvene norme te konzervativno shvaćanje seksualnosti i uz nju vezanih bioloških i društvenih fenomena u Britanskom Imperiju, odnosno, u širem kontekstu, u zapadnom svijetu tijekom 19. stoljeća. Ime je dobio po britanskoj kraljici Viktoriji, čija je vladavina od 1837. do 1901. obuhvatila najveći dio tog perioda, poznatog kao viktorijansko doba. (Izvor: https://sh.wikipedia.org/wiki/Viktorijanski_moral (Pristuljeno: 19.7.2023.))

obzirom na kontekst, scena zatočeništva u crvenoj sobi objašnjena je kao prikaz traume prve menstruacije u kulturi koja žensku seksualnost povezuje s takozvanim moralnim ludilom. (Jukić, 2012 : 609)

S obzirom na razdoblje, ni pripovjedačica ne može progovoriti o ženskoj seksualnosti pa umjesto toga govori o crvenom namještaju i naborima zavjesa. Trenutke provedene u toj sobi opisuje kao trenutke u kojima dolazi do mahovitosti, pomračenja i ludila. Možemo zaključiti kako se Jane Eyre rađa kao pripovjedačica u trenutku kada se rodila kao žena. (Jukić, 2012 : 610) Jane doživljava najveći šok kada se pogleda u ogledalo te u odrazu ugledala zamišljeno čudovišno stvorenje. Opisuje nam svoju užasnutost i strah zbog kojeg ne može više izdržati napor pripovijedanja te gubi svijest:

Kako zgrožena bje moja duša toga strahotnog popodneva! Kako uzburkane bjehu moje misli, a srce ispunjeno pobunom! A ipak, u kakvoj li se tmini, u koliko duboku neznanju vodila ta duševna borba! Nisam umjela odgovoriti na opetovano unutarne pitanje – zašto toliko patim... (Brontë, 2012 : 22)

Kasnije se budi u svome krevetu uz služavku i ljekarnika koji joj objašnjavaju što se dogodilo. Jane nam priznaje kako se od tog užasa nikada nije u potpunosti oporavila, a posljedice te traume prate je i u trenutku kada nam kao odrasla žena priča svoju priču. (Jukić, 2012 : 601)

Nikakva ozbiljna ili dugotrajna tjelesna bolest nije popratila onaj događaj u Crvenoj sobi: jedino su moji živci pretrpjeli udar čije odsjevke i danas osjećam. (Brontë, 2012 : 28)

Važnost tog događaja leži u tome što svi događaji koji slijede u romanu zapravo proizlaze iz tog događaja, odnosno njene početne traume. (Jukić, 2012 : 610) Charlotte Brontë sasvim je svjesno odlučila kako će incident u crvenoj sobi iskoristiti kao glavni pokretač za širu radnju romana. To nam potvrđuje i sama Jane jer se prisjeća tog iskustva u ključnim trenucima romana. Roman se u cijelosti sastoji od niza Janeinih iskustava koja su varijacija na ishodišni zatvoreni prostor i bijeg iz crvene sobe. (Gilbert, Gubar, 2000 : 341) Nakon tog traumatičnog događaja, Jane uči kako mora potisnuti svoj bijes i ljutnju. Gospođa Reed njeno ponašanje nije doživjela kao reakciju malog djeteta u samoobrani, ona njeno neprimjereno ponašanje tumači kao simptom ludila:

...odmaknula je ruku s moje i promatrala me kao da ne shvaća jesam li dijete ili zao duh. (...) Tu je prazninu popunila jednosatnom prodikom kojom je bezostatno dokazala da sam ja najopakije i najraspuštenije dijete što ga je ikad vidjela. Napola sam joj

povjerovala, jer sam osjećala kako mi se u grudima burkaju samo loši nagoni. (Brontë, 2012 : 38)

Nakon što se djelomično oporavi, Jane će biti poslana u internat. Nakon nekoliko godina poduke, Jane od učenice postaje učiteljica u internatu. Novi status omogućio joj je neovisnost koja za nju nije bila dostatna te odlučuje kako će se samostalno zaposliti kao guvernanta u Thornfield Hallu. Tamo upoznaje svojeg novog gospodara, gospodina Rochestera. S njim vrlo brzo uspostavlja bliski i intiman odnos zbog čega kreću planirati vjenčanje. (Jukić, 2012 : 610) Približavanjem vjenčanja njezin bijes i strah od onoga što je čeka u braku samo se povećavao. Jane se polako priprema na gubitak svojeg identiteta koji je imala prije braka. Propituje se tko je ona zapravo. Na to je podsjeti njena tetka kod koje odlazi u posjetu pred njenu smrt. Ona je podsjeća na ono što je Jane nekoć bila ili bi još uvijek mogla biti:

- *...ti si Jane Eyre?*
- *Ja sam Jane Eyre.*
- *S tim sam djetetom imala nevjerojatne muke. Koliki je to teret bio za moje ruke – i kolike mi je neugodnosti nanosila iz dana u dan svojom nerazumljivom naravi, svojim iznenadnim ispadima i stalnim neprirodnim motrenjem svake moje kretnje! Izjavljujem da je jedanput sa mnom razgovarala kao mahnita ili kao zloduh...*
(Brontë, 2012 : 302)

Jane nastavlja preispitivati svoj identitet promatrajući odjeću u ormaru koja nije njena. Pita se tko je Jane Rochester, osoba koja će tek morati postati. Jutro pred vjenčanje promatrala samu sebe u ogledalu i ne prepoznaje svoj odraz:

Okrenula sam se na vratima: ugledala sam nekakav lik u haljini i velu, tako malo nalik mojem uobičajenom izgledu te je gotovo djelovao kao odraz nepoznate osobe. (Brontë, 2012 : 377)

Jane se u tim scenama postupno odvaja od svojeg prijašnjeg identiteta. Posljednja scena koja je obilježila njezin strah od ulaska u brak je scena u kojoj se usred noći u njenoj sobi pojavljuje ženski lik koji uništava njen vjenčani veo. (Gilbert, Gubar, 2000 : 359)

Ali onda je uzela moj veo, podigla ga u zrak, dugo zurila u nj, zatim ga stavila sebi na glavu i okrenula se prema zrcalu. U tom sam trenutku sasvim jasno vidjela odraz lica u mračnom dugoljastom staklu. (...) Gospodine, skinula je moj veo sa svoje ispijene glave, razdrla ga nadvoje, bacila oba komada na pod i gazila po njima. (Brontë, 2012 : 372 – 373)

Najstravičniji dio romana je onaj u kojemu čitatelj razotkriva zatočeništvo Berthe Mason, odnosno prve Rochesterove supruge. Jane ostaje zgrožena kada po prvi put ugleda lik

luđakinje sveden na neartikulirane krikove, iako je bila svjesna njene prisutnosti već neko vrijeme. Ono što Bertha čini zapravo je ono što je Jane željela učiniti, ali je morala potisnuti kako bi njeno ponašanje ostalo primjereno za ženu smještenu u patrijarhalnom društvu. Feministička književna kritika dolazi do zaključka kako su Bertha i Jane dvojnice. Bertha predstavlja Janein podsvjesni osjećaj bijesa. Jane je sigurna u svoje osjećaje prema Edwardu, ali se ipak boji onoga što će joj bračni život u patrijarhalnoj sredini donijeti. Jane gotovo nikada ne izražava svoj bijes ili strah, odnosno to nije činila od dana kada je kao dijete zatvorena u Crvenu sobu kako bi bila kažnjena zbog izražavanja svojih osjećaja. Iako Jane takve osjećaje ne izražava, oni su i dalje prisutni, a može ih izraziti samo kroz Berthu i njeno ponašanje.⁴⁶

Uvjeti zatočenja Berthe Mason ponovljena su struktura nasilja i zatočeništva s početka romana, kada je u istoj poziciji u crvenoj sobi bila Jane. (Jukić, 2012 : 611) Rochester kao opravdanje za zatvaranje svoje supruge navodi Berthino ludilo. On smatra kako će njenim zatvaranjem suzbiti njezino ludilo te zaštititi nju i društvo od njene čudovišne naravi. Istu namjeru imala je i gospođa Reed zatvarajući Jane u crvenu sobu:

Jest, gospođo Reed, vama zahvaljujem one strahovite duševne patnje. Ali trebala bih vam oprostiti, jer niste znali što činite: slamajući mi srce, bili ste uvjereni da samo iskorjenjujete moje loše sklonosti. (Brontë, 2012 : 28)

Claire Rosenfeld ističe kako autori koji svjesno ili nesvjesno koriste psihološkog dvojnika za svoje likove, često pišu o dva oprečna lika. Prvi lik je društveno prihvatljiv jer prati konvencije koje je odredilo društvo. Drugi lik je bez kontrole i društveno neprihvatljivog ponašanja. (Gilbert, Gubar, 2000 : 360) Bertha se kao Janeina dvojnica javlja već na početku njenog boravka u Thornfieldu, a svako njeno pojavljivanje povezano je s potiskivanjem njenog bijesa. (Gilbert, Gubar, 2000 : 360) U početku se pojavljuje u obliku zastrašujućeg smijeha. Njena prisutnost s vremenom postupno kreće jačati i nanositi sve veću štetu. Jane po prvi put čuje tajanstveni smijeh u trenutku kada osjeća umor i glad:

Dok sam tiho koračala dalje, posljednji zvuk što sam ga očekivala u tako pustom predjelu bijaše smijeh. Čudan smijeh: razgovijetan, ukočen, neveseo. (Brontë, 2012 : 139)

...isti onaj grohot, isto ono tiho i polagano „ha, ha!“ što su me prvi put bili onako uzrujali; čula sam i njeno neobično mrmljanje, čak čudnovatije od smijeha. (Brontë, 2012 : 143)

⁴⁶ *Comparison between Jane Eyre and Bertha Mason from Jane Eyre*, Write Work, Essays and Writing Guides for Students, 2008., URL: <https://www.writework.com/essay/comparison-between-jane-eyre-and-bertha-mason-jane-eyre> (Pristupljeno: 21.7.2023.)

Bertha se ponovno pojavljuje u trenutku Janeine uzrujanosti nakon zabave na kojoj se Rochester prerusio u Ciganku i tako prevario Jane. Posljedično, iste večeri Bertha pokušava spaliti Rochesteru dok je spavao:

Nešto je pucketalo: to bijahu jedna odškrinuta vrata, vrata sobe gospodine Rochesteru, i odatle je izlazio oblak dima. (...) Plameni jezici palucali su oko kreveta: gorjela je zavjesa. Usred požara i dima nepomično je ležao gospodin Rochester, u dubokom snu. (Brontë, 2012 : 194)

Svakim svojim pojavljivanjem Bertha sve intenzivnije iskazuje svoj bijes i nasilničko ponašanje te idući put ugrize i ubode svojeg posjetitelja, gospodina Richarda Masona:

Gospodin Rochester podiže svijeću iznad njega; u tom bljedom i naoko beživotnom licu prepoznala sam onog neznanca, Masona; također sam vidjela da su mu na jednoj strani košulja i rukav gotovo natopljeni krvlju. (Bertha, 2012 : 274)

Nakon tog incidenta slijedi ključna scena u kojoj Bertha uništava Janein vjenčani veo. U toj sceni čitatelj po prvi put dobiva Berthin konkretan opis:

Činilo mi se zastrašnim i sablasnim – oh, gospodine, još nikad nisam vidjela takvo lice! Bilo je to lice bez prirodne boje – bilo je to divlje lice. Da barem mogu zaboraviti te zakolutane crvene oči i one stravične, zacrnjene i podbuhle crte lica! (Brontë, 2012 : 372)

Bertha luta hodnicima Thornfield Halla, napada njenog brata i supruga. Međutim, ulaskom u Janeinu sobu njoj ne čini ništa nažao, osim što je potrgala njezin vjenčani veo. Bertha ne želi povrijediti Jane, ona je želi upozoriti. Bertha u ovoj sceni utjelovljuje Janein loš osjećaj kako se vjenčanje ipak ne bi trebalo održati.⁴⁷

Nakon Janeinog saznanja, Rochester pokušava objasniti i opravdati svoje motive koji su ga potaknuli da zatoči svoju suprugu na tavan. Za svoj okrutan čin krivi njeno ludilo i nekontrolirano ponašanje:

Živio sam s tom ženom četiri godine, no već me i prije isteka tog vremena dovođila na rub strpljenja... (...) Kakav je sićušan intelekt imala – i kakve ogromne sklonosti! Kako li su strahotna bila prokletstva koja su te sklonosti sručile na mene! Bertha Mason – prava kći ozloglašene majke – vukla me kroz sve gnusne i ponižavajuće muke koje moraju pratiti čovjeka vezana uz suprugu koja je i neobuzdana i nečudna. (Brontë, 2012 : 405)

⁴⁷ *Comparison between Jane Eyre and Bertha Mason from Jane Eyre*, Write Work, Essays and Writing Guides for Students, 2008., URL: <https://www.writework.com/essay/comparison-between-jane-eyre-and-bertha-mason-jane-eyre> (Pristupljeno: 21.7.2023.)

Jane bježi s Rochesterovog imanje te pronalazi utočište kod sestara i brata Rivers. Oni obrću početak Janeine životne priče te nam se nameću kao logičan kraj za Jane, umjesto dviju zlih sestara i brata u obitelji ujne Reed. Ujakova obitelj uzrokovala je Janeinu traumu jer je zbog njegove djece Jane zatvorena u Crvenu sobu. Dvije dobronamjerne sestre i brat ovaj put spašavaju njen život i nude joj mogućnost oporavka od proživljene traume u Crvenoj sobi i Thornfield Hallu. Međutim, to nije kraj romana jer roman ipak završava nasiljem, odnosno smrću Berthe i osakaćivanjem Rochestera. (Jukić, 2012 : 612) Bertha posljednji put djeluje nakon Janeinog odlaska s imanja te ostvaruje njenu skrivenu želju, a to je uništenje Thornfielda. Bertha spaljuje imanje, a pritom uništava i samu sebe. (Gilbert, Gubar, 2000 : 360)

Bila je krupna, duge crne kose; vidjeli smo kako kosa leprša u plamenu. Vidio sam, i još neki su vidjeli, kako se gospodin Rochester probija kroz prozorčić na krovu; čuli smo kako viče: „Bertha!“ Vidjeli smo kako joj se približava; a onda, gospođo, onda je ona zaurlala i skočila i trenutak kasnije ležala je smrskana na nogostupu... Mrtva? Dabome, kao kamen po kojem su se prosuli njen mozak i krv. (Brontë, 2012 : 566 - 567)

Rochester je taj koji je zatvorio i izolirao Berthu, ali je ipak pokušava spasiti pred njezin skok s krova. To je način na koji Brontë pokušava iskupi svojega lika, ali i transformirati ga u prihvatljivog supruga za Jane.⁴⁸

Izvukli su ga iz ruševina, živog ali teško ozlijeđenog: jedna greda ga je djelomice zaštitila, ali jedno oko bilo mu je izbijeno i jedna ruka toliko zgnječena te ju je gospodin Carter, liječnik, morao na licu mjesta amputirati. Na drugom oku je nastala upala: izgubio je vid i na to oko. Sada je doista bespomoćan – slijep i bogalj. (Brontë, 2012 : 568)

Pošto je u pitanju bildungsroman, svi događaji u romanu trebali su voditi ka Janeinoj emancipaciji. Događaji u romanu trebali su služiti razvoju njenog „ja“, a različite figure trebale su predstavljati prijetnju da se njeno „ja“ potpuno razvije i legitimira. Za Janeinu emancipaciju ključan je lik Berthe Mason. (Jukić, 2012 : 613) Nakon smrti svoje dvojnice, Jane se oslobađa svoje prošlosti i traume. Rochester je također oslobođen onoga što je za njega predstavljalo teret Thornfielda. On sada ima nove okove u obliku ozljeda koje je zadobio. Međutim, te ozljede nisu smetnja u njihovom braku jer su on i Jane sada u ravnopravnom odnosu. Kritičari njegove ozljede vide kao „simboličnu kastraciju“ i znak da Jane sada može zamisliti brak s njim kao zajednicu s njegovom smanjenom moći. Možda je to upravo ono što je Bertha htjela učiniti,

⁴⁸ Bhawar, Pradnya: *Bertha Mason „The Mad Woman in the Attic“: A Subaltern Voice*, Savitribai Phule Pune University, Maharashtra, India, 2021., URL: https://ijels.com/upload_document/issue_files/6IJELS-10920213-Bertha.pdf (Pristupljeno: 30.7.2023.), str. 35.

željela je kazniti Rochestera, spaliti ga u krevetu, uništiti mu dom, osakatiti mu ruke i vid. Ne s ciljem da ga ubije, nego da bi tako ojačala sebe i uspostavila ravnopravnost s muškarcem u bračnoj zajednici. (Gilbert, Gubar, 2000 : 368) Rochester nakon gubitka vida i ruke na vlastitoj koži može iskusiti kako je to biti žena u tadašnjem društvu. Tek na toj razini ravnopravnosti oni osnivaju skladnu zajednicu na zabačenom imanju. Njihova izolacija od društva nam također govori kako je u ono doba takva ravnopravna zajednica bila gotovo nemoguća. (Polić, 2003 : 116)

Dakle, Bertha ima potpuno funkcionalnu ulogu u romanu. U nju se izlučuje bijes i seksualnost, odnosno tzv. „ludilo“ koje Jane drugačije ne bi mogla nikako kontrolirati. (Jukić, 2012 : 116) Bertha je ključna za fabulu romana jer bez nje Jane ne bi mogla „zacijeljeti svoj glas od traume“ kojom je pokrenuta radnja romana. (Jukić, 2012 : 613) Bertha na kraju romana u požaru onesposobi Rochestera, time se ispunjavaju svi uvjeti za ostvarenje Janeine emancipacije. Jane i Rochester sklapaju ravnopravan brak te nakon toga Jane kreće pričati svoju životnu prču. Pričajući svoju priču, Jane ne dopušta čitatelju da zaboravi činjenicu da je njezina ispovijest oblik retrospekcije i da svoje pripovijedanje započinje tek nakon što je udajom za Rochestera potvrdila svršetak razvoja svoje vlastite subjektivnosti. (Jukić, 2012 : 613 - 614)

5.2. Široko Sargaško more

Široko Sargaško more je roman autorice Jean Rhys, objavljen 1966. godine. Značaju ovog djela doprinosi to što autorica ovim romanom ulazi u dijalog s romanom *Jane Eyre*, koji se u povijesti književnosti pamti kao „roman emancipacije ženskog pripovjednog glasa“. U pitanju je roman u koji autorica unosi autobiografske elementa, kao što je činila u svojim ranijim djelima. (Jukić, 2008 : 183) Sumnja se kako je Rhys bila inspirirana romanom *Jane Eyre* zbog svog karipskog podrijetla koji se poklapa s podrijetlom lika Berthe Mason. Rhys ne piše roman u svrhu dovršavanja *Jane Eyre* i dodavanja onih dijelova priče koji nedostaju u romanu. U pitanju je roman koji nudi prikaz predradnje romana-prethodnika. (McLeoad, 2000 : 161) Rhys ovim romanom želi čitateljima pružiti alternativnu perspektivu *Jane Eyre*. U središtu njenog romana je lik Antoinette Cosway, kreolka koja se udaje za Rochestera i „luđakinja“ koju odvodi u Thornfield kako bi je zaključao na tavan. Rhys staje u njenu obranu dajući joj mogućnost da ispriča svoju stranu priče. Stoga čitatelji dobivaju mogućnost sagledati i drugu perspektivu, misli i osjećaje „čudovišne“ žene koji nisu vidljivi u izvornom romanu.⁴⁹

⁴⁹ StudySmarter: *Jean Rhys: biography* <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/novelists/jean-rhys/> (21.7.2023.)

Ovim romanom čitatelj dobiva verziju priče u kojoj Rochester nije predstavljen kao žrtva u odnosu na njegovu ludu suprugu, kao što se to pokušao predstaviti u *Jane Eyre*. Rhys u romanu daje glas i puno ime „Drugoj“ ženi iz izvornog romana, odnosno koloniziranoj, potlačenoj supruzi zatvorenoj na tavanu, čime navodi čitatelja na suosjećanje.⁵⁰ Ispravlja se pogreška prema kojoj se Bertha kao žena u romanu prethodniku dehumanizira njezinim grotesknim opisima i odnošenjem drugih likova prema njoj.

Armelle Parey kaže kako su se romani prepisivali i prije i poslije *Širokog Sargaškog mora*, ali Jean Rhys uspijeva pokrenuti novu vrstu prepisivanja. *Široko Sargaško more* je roman koji daje poticaj za sve veći broj romana koji će se prepisivati iz feminističke i postkolonijalne perspektive. Pisци žele dati glas ženama i rasno potlačenima kojima povijest uskraćuje pravo na njihov glas.⁵¹

Autorica u romanu koristi složenu narativnu tehniku. Roman se sastoji od tri dijela te u svakom dijelu možemo pratiti izmjenu pripovjedača. Antoinette ima samostalnu ulogu pripovijedanja samo u prvome dijelu romana. U toj ulozi u drugom dijelu pridružuje joj se njezin neimenovani suprug. Antoinette prva dobiva ulogu pripovjedača, kasnije je preuzima. Oženivši se njome, on polaže pravo na autoritet nad njezinim predstavljanjem njene strane priče. (McLeod, 2000 : 164) Na početku trećeg dijela romana pripovjedačica postaje služavka i čuvarica Grace Poole. Na kraju romana ponovno pratimo Antoinettinu perspektivu te dobivamo uvid u njeno mentalno stanje pred njenu smrt.

Antoinette kroz roman progovara o djetinjstvu na kolonijalnome imanju, udaji za Rochesteru, njegovoj izdaji i prevari, o odlasku s njim u Englesku, ludilu i trenutku prije požara te trenucima prije njene vlastite smrti. (Jukić, 2008 : 184) U prvome dijelu pratimo pripovijedanje Antoinette Cosway, ona nam opisuje svoje djetinjstvo koje provodi s majkom na Coulibriju na Jamaici neposredno nakon okončanog ropstva. Antoinette progovara o trenucima opasnosti zbog neprijateljskog odnosa unutar zajednice crne i bijele rase. U njihove živote ulazi gospodin Mason, čovjek za kojeg se udaje Antoinettina majka. Njena majka upozorava Masona na opasnost koja im prijete, ali on ne reagira na ta upozorenja. Ubrzo njihovo imanje biva uništeno u požaru u kojemu stradava Antoinettin brat Pierre. Antoinette nakon toga djetinjstvo provodi u samostanskoj školi. Za to vrijeme stanje njeno majke znatno je pogoršano te ubrzo umire. Nakon što je napunila sedamnaest godina, očuh je poziva da živi s njime na

⁵⁰ Parey, Armelle: „Jane Eyre, Past and Present“, Revue LISA/LISA e-journal, br. 4., god. 4., 2006., URL: <https://journals.openedition.org/lisa/1741> (pristupljeno: 23. 7. 2023.)

⁵¹ Isto.

Jamajci. Ona pristaje nakon čega joj on dogovara brak sa strancem koji je doputovao iz Engleske.

U drugi dio romana uvodi nas novi neimenovani pripovjedač za kojeg saznajemo kako je Antoinettin suprug. Iako novi muški lik nikada nije imenovan, čitatelji koji su prethodno čitali *Jane Eyre* lako će zaključiti kako se radi o Rochesteru. Postepeno saznajemo detalje narušena odnosa supružnika i okolnostima pod kojima je njihov brak sklopljen. Njihov narušen odnos nam je potvrđen njegovim odbijanjem da nazove svoju suprugu njenim pravim imenom, umjesto toga on je naziva Bertha. Rochester osjeća nelagodu provodeći vrijeme na otoku, posebnu nelagodu uzrokuje prisustvo njihove sluškinje Christophine. Do raskola dolazi kada Rochester primi pismo od Daniel Coswaya, Antoinettinog polubrata, koji tvrdi kako u obitelji Cosway vlada nasljedno ludilo. On povjeruje sadržaju pisma te sam sebe stavlja u središte zbivanja. Naime, on izrađuje svoju vlastitu verziju događaja prema kojoj su ga njegov otac i najstariji brat oženili za Antoinette samo kako bi ga se riješili. (McLeod, 2000 : 164) Njihov odnos dodatno je narušen njegovom aferom sa sluškinjom Amelie. Rochester odluči kako će se vratiti u Englesku nakon očeve i bratove smrti. Njihovom smrću on nasljeđuje njihovo bogatstvo što mu osigurava bezbrižan život.

Treći dio romana odvija se u Engleskoj, a ulogu pripovjedačice sada preuzima Grace Poole, Antoinettina čuvarica. Pripovijedanje zaključuje Antoinette koja nam opisuje svoj novi život u potkrovlju. Govori o svojoj sluškinji i načinu na koji joj uspijeva ukrasti ključeve. Roman završava Antoinettinim snom nakon kojeg uslijedi scena požara koja se referira na spaljivanje Tronfield Halla u *Jane Eyre*.

5.2.1. Berthina strana priče

Brontë u romanu *Jane Eyre* stvara jednog od najkontroverznijih likova engleske književnosti. U pitanju je lik Rochesterove prve supruge, Bertha Masona. Većina književnih kritičara analizirajući roman *Jane Eyre* usredotočilo se na središnji lik protagonistice Jane i njezinu borbu za stjecanje neovisnosti i ravnopravnosti u bračnoj zajednici. Većina kritičara će se složiti s interpretacijom Berthe kao Janeine dvojnice. Proučavanje Berthina lika kao neovisnog ženskog lika privuklo je mnogo manje pažnje nego Jane.⁵² Roman *Široko Sargaško more* pruža nam mogućnost sagledavanja Berthinog lika kao žrtvu patrijarhata i kolonijalizma čime se u pitanje dovodi njeno cjelokupno ludilo koje ju je dovelo do zatočeništva na tavanu.

⁵² Bhawar, Pradnya: *Bertha Mason „The Mad Woman in the Attic“: A Subaltern Voice*, Savitribai Phule Pune University, Maharashtra, India, 2021., URL: https://ijels.com/upload_document/issue_files/6IJELS-10920213-Bertha.pdf (Pristupljeno: 30.7.2023.), str. 32.

Možemo primijetiti kako u romanu *Jane Eyre* nikada ne čujemo Berthin glas. Sve informacije koje doznajemo o Berthinom liku su one informacije koje doznajemo kroz Rochesterov opis i Janeine doživljaje. Međutim, oni nam ne daju uvjerljive argumente o njenom ludilu.⁵³ Jean Rhys istražuje uzroke Berthina ludila, a njenu priču doživjela kao rasno i rodno utemeljeno uskraćivanje glasa. Stoga roman *Široko Sargaško more* vraća natrag uskraćen glas njenoj vlasnici.⁵⁴

Prije nego što se čitatelj susretne s likom Berthe, svjestan je njenog postojanja u obliku tajanstvenog, podrugljivog smijeha koji Jane povremeno čuje. Kada se u konačnici s njom susretnemo, ona nam je prikazana jezikom kojim se kao žena degradira i dehumanizira.⁵⁵ Carol Atherton ističe kako same narativne tehnike koje koristi Charlotte Brontë jasno označavaju Berthu kao „Drugo“.⁵⁶ Opisana je poput zastrašujuće figure, a prilikom njenog opisa autorica povremeno koristi neutralnu zamjenicu „to“:

U dubokoj sjeni na drugom kraju sobe neka je prilika trčala naprijed-natrag. Ljudska ili životinjska, nije se u prvi mah moglo razaznati: kao da je na sve četiri puzala po podu; posezala je za nečim i režala poput kakve čudne životinje, no bila je pokrivena odjećom a bujna crna, prosijeda kose sakrivala joj je glavu i lice. (Brontë, 2012 : 385)

Njena pojava izaziva zgražanje drugih likova, oni je uspoređuju sa stvorenjima kao što je hijena i vampir koji je spreman iscijediti Masonovo srce:

- *Sisala mi je krv; rekla je da će mi popiti srce – rekao je Mason. (Brontë, 2012 : 279)*
- *Ova je, gospodine, bila purpurna: usta su bila otečena i crna, čelo naborano, crne obrve stršale su iznad zakrvavljenih očiju. Da vam kažem na što me podsjetilo? (...) Na onu gnusnu njemačku utvaru – Vampiricu. (Brontë, 2012 : 372 - 373)*

Rochester krivi Berthu i njeno porijeklo za njeno stanje. Ispovijedajući se Jane, Rochester joj govori kako njegova supruga dolazi iz lude obitelji. Majka joj je bila luđakinja i pijanica, a ona je te osobine naslijedila od nje. Potvrđeno je kako njena obitelj ima povijest mentalnih bolesti. Mlađi brat Pierre imao je mentalne poteškoće od rođenja, a nakon njegove smrti majka je smještena u ustanovu u kojoj umire. Rochester kao ključni dokazom njena ludila navodi iskaz njenog polubrata, koji u svojim pismima tvrdi kako su svi u obitelji ljudi kao što je to bio i njihov pokojni otac. Osim ludila, u pismu spominje incest kojeg je Bertha navodno

⁵³ Bhawar, Pradnya: *Bertha Mason „The Mad Woman in the Attic“: A Subaltern Voice*, Savitribai Phule Pune University, Maharashtra, India, 2021., URL: https://ijels.com/upload_document/issue_files/6IJELS-10920213-Bertha.pdf (Pristupljeno: 30.7.2023.), str. 33.

⁵⁴ Isto, str. 33. - 34.

⁵⁵ Isto, str. 33.

⁵⁶ Atherton, Carol: *The figure of Bertha Mason*, The British Library, 2014., URL: <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/the-figure-of-bertha-mason#> (Pristupljeno: 23. 7. 2023.)

počinila sa svojim bratićem. Rochester na temelju tih tvrdnji sam zaključuje kako je njegova supruga luda.

U *Širokom Sargaškom moru* Rochesterovo ime se ne spominje. Njegova bezimenost može biti simbolična i označavati njegovu bogolikost jer nema čak ni imena koje bi ga ograničavalo u njegovim postupcima. Čitatelj uspijeva prepoznati Rochesteru kao Rochesteru samo zahvaljujući svom pamćenju romana-prethodnika. (Jukić, 2008 : 185) Andrea Masset tvrdi kako muški lik u *Širokom Sargaškom moru* predstavlja patrijarhalnog tlačitelja koji koristi svoju moć kako bi doveo Antoinette do ludila. Postoji nekoliko ključnih koraka koji su je doveli do toga. Prvi korak je gubitak njenog glasa, drugi korak je gubitak identiteta i treći korak je pad u ludilo. (Masset, 2016 : 42)

Njegovo zlostavljanje i odnos prema supruzi razotkriva licemjerje patrijarhalnog društva u kojemu su žene inferiorne u odnosu na muškarce. Antoinettin glas gubi moć i uvjerljivost jer govori oklijevajući, posebno zato što zna da je njen suprug neće saslušati kada progovori. (Masset, 2016 : 42 - 43)

- *Želiš li ti mene čuti, za ime boga? – pitala je Antoinette. Već je to prije pitala i nisam odgovorio; sada sam rekao; – Naravno. Bio bih grubijan, kakvim me nesumnjivo držiš, kad to ne bih želio.* (Rhys, 2008 : 116)

Rochester svjesno iskorištava svoj dominantan položaj te sam odlučuje gdje i kada će razgovarati s njom:

- *Nećemo sad o tome razgovarati – rekao sam. – Odmori se noćas.*
- *Ali moramo o tome razgovarati. – Glas joj je bio visok i vrištav.*
- *Samo ako obećaš da ćeš biti razumna. (...)*
- *Ne večera – ponovio sam. – Neki drugi put.* (Rhys, 2008 : 118)

Antoinette želi uspostaviti normalnu komunikaciju pod svaku cijenu te prihvaća Christophinin savjet kako da pravilno komunicira s mužem. (Masset, 2016 : 43)

- *Govoriš tvoj muž mirno i bez vika, kažeš za tvoja majka i sve što se dogodilo na Coulibri i zašto se ona razboli i što joj oni napravili. Ne urlaš na čovjeka i ne praviš ludi izraz lica. Naročito ne plačeš. Govoriš fino i činiš da te on razumi.* (Rhys, 2008 : 106 - 107)

Antoinette je savjetovana da govori na način koji je prihvatljiv muškarcu u patrijarhalnoj sredini. To znači da mora govoriti ženskim stilom, tiho, ugodno, ne smije plakati ili vikati jer inače ne bi bila saslušana. (Masset, 2016 : 43) Antoinette zbog prilagođavanja svojega glasa postaje nesigurna, a u njenom glasu se osjeća strah kada govori pred mužem.

Kosa joj je visjela nepočesljana i bez sjaja preko užagrenih očiju nepomična pogleda, lice vrlo rumeno i kanda podbuhlo. Nogu su joj bile bose. Međutim kad je progovorila, glas joj je bio tih, gotovo nečujan. (Rhys, 2008 : 134)

Rochester je odgajan u svijetu represije te nije spreman prihvatiti spontanost i iskrenost svoje supruge. On njeno iskreno i prirodno ponašanje doživljava kao divljaštvo i neuravnoteženost, a njenu perspektivnu potpuno zapostavlja. (Masset, 2016 : 45)

Andrea Masset navodi kako Antoinette gubi svoj identitet, to potvrđuje Rochesterovu superiornost u njihovom bračnom odnosu. Do gubitka identiteta dolazi postupno, prvi korak u tome je gubitak njene imovine koja je prema engleskom zakonu pripadala njenom suprugu:

- *Moraš shvatiti da sada nisam bogata, nemam svoga novca, sve što imam pripada njemu.*
- *Što mi to kažeš? – upitala je oštro.*
- *Tako je po engleskom zakonu.* (Rhys, 2008 : 101)

Nakon gubitka novca, imovine i bilo koje vrste samostalnosti, Antoinette gubi svoj identitet promjenom njenog imena:

- *Nemoj se tako smijati, Bertha.*
- *Ne zovem se Bertha; zašto me zoveš Bertha?*
- *Jer je to ime koje mi se posebno sviđa. Mislim o tebi kao o Berthi.* (Rhys, 2008 : 124)
- *Bertha – rekao sam.*
- *Nije mi ime Bertha. Kad me tako zoveš, ti mene hoćeš pretvoriti u neku drugu.* (Rhys, 2008 : 135)

Antoinette je svjesna da joj je Rochester nadjenuo tradicionalno ime iz njegove zemlje kako bi joj nametnuo model engleske ženstvenosti. (Masset, 2016 : 46) U početku se protivila svojem preimenovanju, naposljetku ipak popušta i dopušta mu da je zove onako kako njemu odgovara. John MacLeod napominje kako su nam naša imena važna za naš osjećaj identiteta. Antoinetteino ime mijenja se usporedno s promjenama njenih obiteljskih prilika. (McLeod, 2000 : 167) Pri rođenju dobiva očevo prezime Cosway, zatim preuzima prezime svojeg očuha Masona. Da bi na kraju preuzela prezime od muža koji joj osim prezimena mijenja i ime iz Antoinette u Bertha. Iz navedenog možemo zaključiti kako se Antoinettein identitet uvijek definirao u odnosu na muškarca i od strane muškaraca. (McLeod, 2000 : 167)

Rochester njeno divlje ponašanje želi staviti pod kontrolu zbog čega se kreće odnositi prema njoj kao prema lutki ili marioneti. Iz toga proizlazi i njegova igra riječi kojom joj se želi narugati:

- *Ona meni kažeš da usred sve to ti njoj počneš rugat. Zvati Marioneta. Takva neka riječ.*
- *Da, sjećam se, rekao sam to. (Marioneta, Antoinetta, Marioneta, Antoinetta)*
- *Ta riječ značiš lutka, e? jer ona ne govoriš. Ti nju hoćeš prisilit da plače i govori. (Rhys, 2008 : 141 - 142)*

Naposljetku Antoinette gubi sebe i svoj identitet:

Sjećam se kako sam se gledala dok sam četkala kosu i kako su me moje oči gledale. Djevojka koju sam vidjela bila sam ja ali opet ne sasvim ja. (...) Što da radim ovdje i tko sam ja? (Rhys, 2008 : 166)

Rochester nazivajući Antoinette imenom Marioneta, preuzima na sebe ulogu majstora koji rukuje lutkom. Radi se o metafori koja ilustrira odnos Antoinette i Rochesterera, odnosno odnos muškarca i žene u patrijarhalnom društvu. (Masset, 2016 : 47) Rochester je u *Jane Eyre* prikazan kao dobrotvor koji zarobljeništvom želi zaštititi Berthu od njena ludila. U *Širokom Sargaškom moru* prikazana je prvenstveno Rochesterova sebična strana i želja za dominacijom.⁵⁷ Rochester priznaje kako nikada nije volio svoju ženu:

Nisam ju volio. Bio sam je žedan, ali to nije ljubav. Malo sam nježnosti osjećao prema njoj, bila mi je strana, neznanka koja ne misli i ne osjećao kao ja. (Rhys, 2008 : 87)

Umjesto ljubavi on osjeća opsesiju, iako je smatra ludom ipak želi zadržati svoju suprugu za sebe poput lutke kojom će upravljati:

Ako i ona to kaže, ili zaplače, uzet ću ju u naručaj, svoju luđakinju. Ona je luda, ali je moja, moja. (...) Meni. Antoinetta⁵⁸ – i ja mogu biti nježan. Sakrij lice. Sakrij se, ali u moj zagrljaj. Vidjet ćeš uskoro koliko nježan. Moja luđakinjo. Moja luda djevojko. (Rhys, 2008 : 153)

Rochester shvaća koliko ga ona mrzi jer njena mržnja „izvire iz njene očiju“. Bio je odlučan u tome da joj se osveti tako što će patiti. Nagoviješta ono što će se odvijati u Thornfieldu sve dok od prave Antoinette ne ostane samo sablast:

Ti mrziš mene, ja mrzim tebe. Vidjet ćemo tko mrzi više. Ali najprije, najprije ću uništiti mržnju. Sada. Moja je mržnja hladnija, jača, i ti više nećeš imati mržnju da te grije. Ništa nećeš imati. (...) Postala je tek sablast. Sablast po sivom danjem svjetlu. Ničeg nije bilo osim beznadnosti. (Rhys, 2008 : 157)

⁵⁷ Gott, Patricia: 'There is always the other side...': The 'Other Women' of Charlotte Brontë's *Jane Eyre*, Revue LISA/LISA e-journal, br. 4., god. 4., 2006., URL: <https://journals.openedition.org/lisa/1809?lang=fr> (Pristupljeno: 25. 7. 2023.)

⁵⁸ Antoinetta. Napisana tako (umjesto Antoinette) zbog prethodne asocijacije na marioneta. (Rhys, 2008 : 153)

Rochester je od samog početka bio zastrašen Antoinettinom prirodnošću, senzualnošću i životom koji ona u sebi nosi. Odgajan u svijetu opresije i neiskrenosti za njega je to nešto novo, ali i neprihvatljivo. Osjeća se otuđeno od njenog svijeta te teško podnosi njeno iskreno izražavanje strasti i emocija. Andrea Masset zaključuje kako je Rochester potaknut strahom pokušao uništiti ono što se razlikuje od njegove vlastite kulture te povezuje njene običaje i način života s histerijom i ludilom:

Neće se ona više smijati po suncu. Neće se ukrasiti i smiješiti se sebi u onom prokletom zrcalu. Tako razdragano, tako zadovoljno. Taško, budalasto stvorenje. Stvorena za ljubav? Da, ali neće imati ljubavnika jer ju ja ne želim, a drugoga vidjet neće. (Rhys, 2008 : 152)

Pismo njenog polubrata uvjerilo je Rochesteru kako je Antoinette seksualno promiskuitetna i divlja. Iz njegove perspektive i perspektive viktorijanskog doba u kojemu se radnja odvija, njena seksualna želja izjednačena je s ludilom. Rochester je oduzimanjem njene slobode pretvorio Antoinette u luđakinju Berthu. (Masset, 2016 : 49)

U trećem i završnom djelu romana Antoinette nam opisuje svoj boravak na tavanu sa svojom čuvaricom Grace Poole. Antoinettin gubitak identiteta je potpun te više ne prepoznaje samu sebe. Međutim, ona se i dalje pokušava osloboditi iz svojeg zatočeništva. Ključna je noć u kojoj Antoinette sanja san u kojemu bježi, spaljuje imanje i na kraju skače s krova Thornfield Halla te počini samoubojstvo. Nakon toga ona dolazi do spoznaje o onome što mora učiniti:

Sad napokon znam zašto su me doveli ovamo i što mi je činiti. Vjerojatno je od propuha plamičak načas zadrhtao pa sam pomislila da se ugasio. No štitila sam ga dlanom pa se opet rasplamsao i svijetlio mi pri prolasku mrakom. (Rhys, 2008 : 175)

Posljednjim rečenicama romana Jean Rhys nas upućuje na roman *Jane Eyre*. S obzirom na radnju u *Jane Eyre*, možemo pretpostaviti kako se Antoinettin san ostvario. Antoinette na kraju romana dolazi do spoznaje o načinu na koji može povratiti svoj oduzeti identitet. Spaljivanjem imanja i mjesta svojeg zatočeništva te naposljetku počinivši samoubojstvo, Antoinette odbija Berthu i status luđakinje koji joj je patrijarhalni sustav namijenio.⁵⁹

⁵⁹ Gott, Patricia: 'There is always the other side...': The 'Other Women' of Charlotte Brontë's *Jane Eyre*, Revue LISA/LISA e-journal, br. 4., god. 4., 2006., URL: <https://journals.openedition.org/lisa/1809?lang=fr> (Pristupljeno: 25. 7. 2023.)

5.2.2. Postkolonijalna feministička analiza

Zvonimir Glavaš pokušavajući odgovoriti na pitanje što je to postkolonijalna teorija navodi kako je to izrazito heterogen splet diskursa za koje nam se može učiniti kako su usmjereni na različite fenomene. To je razlog zbog kojeg je teško ponuditi definiciju koja bi u potpunosti jednoznačno odredila pojam postkolonijalne teorije. (Glavaš, 2012 : 75) Teoretičar Vladimir Biti postkolonijalnu teoriju određuje kao „raznorodan teorijski korpus koji se bavi poviješću i kulturom bivših kolonijalnih zemalja ili pak iz njihove perspektive preiščitava kolonizatorske kulture“. (Glavaš, 2012 : 75)

U središtu interesa postkolonijalne teorije nalazi se odnos kolonijalnog i postkolonijalnog. Takav odnos proučavan je s povijesne, političke, ekonomske, estetske i etičke perspektive. Najšire rečeno, „postkolonijalna teorija bavi se učincima kolonizacije na kulture i društva“. (Glavaš, 2012 : 75)

Postkolonijalizam i feminizam postavljaju mnoga zajednička pitanja. Oba pristupa iskazuju interes prema otkrivanju djela ljudi koji su u prošlosti smatrani podređenima. (Wisker, 2010 : 254) Feministička kritika bavi se djelima ušutkanog „Drugog“, a njezino je polazište pri osporavanju podređenog položaja bilo slično polazištu u postkolonijalnoj kritici. (Wisker, 2010 : 255) Postkolonijalizam kao središte svoje kritike uzima imperijalnog subjekta, dok feministička kritika ukazuje na patrijarhalnu pozadinu. Postkolonijalna feministička kritika bavi se analizama koje se odnose na reprezentaciju žena u bivšim kolonijalnim zemljama sve do reprezentacije žena na Zapadu. (Peter, 2021 : 34)

„Dvostruka kolonizacija“ je termin kojim se želi pokazati kako u bivšim koloniziranim zemljama u isto vrijeme dolazi do dvostruke opresije žena. To je opresija izazvana kolonijalizmom i patrijarhatom. Možemo zaključiti kako žene nisu marginalizirane samo od strane vladajuće klase iz rasnih razloga, nego i od strane članova svoje zajednice jer su pripadnice ženskog spola. (Peter, 2021 : 34) Žene nisu imale mogućnost izboriti se za pravo glasa jer su bile ušutkane od kolonizatora, ali i od koloniziranih muškaraca. (Peter, 2021 : 34) Iz navedenog možemo zaključiti zašto je postkolonijalnoj teoriji potreban feminizam i zašto postkolonijalni teoretičari posebnu pažnju posvećuju rodnim i spolnim razlikama. U suprotnom moći će se čuti samo muški glasovi, a oni ženski će zauvijek biti ušutkani. (Peter, 2021 : 35)

Jean Rhys pisanjem romana *Široko Sargaško more* odlučuje se za takozvano „obnavljanje i prepravljanje povijesti“. Gina Wisker navodi kako postoji nekoliko ključnih tema koje se pojavljuju u književnosti, koje pružaju priliku za prepravljanje, novo zapisivanje i izražavanje postkolonijalnih iskustava samog autora. Svrha takvog postupka je prepravljanje

i obnavljanje povijesti koja je bila izbrisana, skrivena i ušutkana. (Wisker, 2010 : 240) Jean Rhys uspjeva se poistovjetiti s likom Berthe Mason jer ih povezuje zajedničko porijeklo. Objema su im majke bile kreolke te obje u mladosti odlaze s Kariba u Englesku. Stavljajući u prvi plan Berthinu priču, Rhys utvrđuje svoju perspektivu i poziciju te pritom daje drugim ušutkanim, kolonijalnim glasovima priliku da se izjasne o svojim iskustvima kroz Berthin lik. (Wisker, 2010 : 244)

Osim Antoinettine spolne i rodne pripadnosti, kao što je već utvrđeno u prethodnim poglavljima, etnička pripadnost također ukazuje na njenu drugost.⁶⁰ Antoinette je bogata nasljednica i kreolka rođena u Zapadnoj Indiji. Otac joj je bio robovlasnik, dakle potomak europskih doseljenika na Jamajci, dok joj je majka porijeklom s otoka Martinika. (Peter, 2021 : 45)

Charlotte Brontë nije se posebno doticala Berthine etničke pripadnosti, iako dobivamo opise njene tamne kose i lica „neprirodne boje“. Takvi opisi mogu nas dovesti do nagađanja o njezinom rasnom identitetu, iako možemo zaključiti kako bi i kao bijela kreolka, Antoinette bila viđena kao „drugo“.⁶¹ Likovi u romanu predstavljaju društvene i rasne kategorije koje predstavljaju nasljeđe kolonijalnog sustava, koji određuje njihove odnose.⁶² Rhys se bavi osjećajem otuđenja i marginaliziranjem Antoinette, jedne bogate kreolske nasljednice i pripadnice mješovite rase. (Wisker, 2010 : 243) Osjeća se neprihvaćeno i odbačeno od strane koloniziranih, ali i kolonizatora. Antoinette svoj osjećaj nepripadnosti izražava u nekoliko navrata:

To je bila pjesma o bijelom žoharu. To sam ja. Tako zovu sve nas koji smo ovdje bili prije nego što su ih njihovi vlastiti ljudi u Africi prodali trgovcima robljem. A čula sam da nas Engleskinje zovu bijele crnčuge. Zato se među vama pitam tko sam ja i gdje mi je domovina i kamo pripadam i zašto sam se uopće rodila. (Rhys, 2008 : 94 - 95)

U romanu dobivamo uvid u neprijateljsko raspoloženje između tek oslobođenih crnaca i njihovih bivših vladara. (Peter, 2021 : 47) Naime, *Zakon o ukidanju ropstva* izglasan je 1833. godine, nešto prije početka zbivanja u romanu. Stoga osim Antoinettinog dubokog osjećaja nepripadnosti, u romanu možemo pratiti snažnu agresiju koju bivši robovi iskazuju prema kolonizatorima pa tako i prema Antoinettinoj obitelji. Njena majka osjeća duboki strah kako će

⁶⁰ Bhawar, Pradnya: *Bertha Mason „The Mad Woman in the Attic“: A Subaltern Voice*, Savitribai Phule Pune University, Maharashtra, India, 2021., URL: https://ijels.com/upload_document/issue_files/6IJELS-10920213-Bertha.pdf (Pristupljeno: 30.7.2023.), str. 33.

⁶¹ Isto, str. 33.

⁶² Williams-Wanquet, Eileen: *Jean Rhys's Wide Sargasso Sea: From the Meshes of the Sargasso to Subversive Countersignature*, Alizés: Revue angliciste de La Réunion, Faculté des Lettres et Sciences humaines, 2007., URL: <https://hal.univ-reunion.fr/hal-02343082/document> (Pristupljeno: 24. 7. 2023.), str. 206.

im njihovi susjedi nađiti, ali njezin suprug i Antoinettin oćuh Mason ne reagira na njena upozorenja:

Znatiželjni su. To je posve prirodno. Ti si predugo živjela sam, Annette. Zamišljaš neprijateljstvo koje ne postoji. Uvijek jedna krajnost ili druga. (Rhys, 2008 : 28)

Njegovo ignoriranje upozorenje rezultira spaljivanjem njihove kuće i stradanjem Antoinettinog brata Pierrea. Antoinette uspije sklopiti prijateljstvo s crnom djevojćicom Tiom, ali to prijateljstvo biva potkopano lošim odnosima. Antoinette nakon požara ugleda Tiu te potrći ka njoj jer vjeruje kako će joj ona pružiti utjehu i sigurnost. Ostaje iznenađena kada je Tia udara kamenom u glavu:

Dok sam trćala, mislila sam živjet ću s Tiom i bit ću kao ona. (...) Kad sam se približila vidjela sam da u ruci drži nazubljeni kamen ali nisam vidjela da ga baca. Nisam ga ni osjetila, samo mi je nešto vlažno klizilo niz lice. (Rhys, 2008 : 40)

Antoinette nije povrijeđena samo od strane koloniziranih crnaca, već i od kolonizatora. Kolonizatora utjelovljuje njen suprug Rochester, koji iskazuje brojne imperijalne želje kao što je narcizam i želja za dominacijom, a svoju želju za osvajanjem nepoznatog projicira na svoju suprugu Antoinette.⁶³ U feministićkoj analizi spomenuto je kako je nikada nije volio, ali ipak osjeća opsesiju i želju za kontrolom. Antoinette je razmišljala da otkáže vjenćanje, ali je ipak uspijevaju uvjeriti kako je dobara ideja da se uda za stranca koji se došao oženiti zbog statusa:

Djevojka me se uopće nije ticala. Iza svake moje kretnje stajao je napor volje, a ja sam se kadikad ćudio što to nitko ne zamjećuje. (...) No mora da sam ulogu odigrao besprijekorno. Ako sam i zapazio izraz sumnje ili znatiželje, zapazio sam ga na crnom licu, ne na bijelom. (Rhys, 2008 : 71)

Rochesterovo pretvaranje Antoinette u lutku spomenuto je u prethodnoj analizi i interpretirano iz feministićke perspektive. Istu pojavu moguće je pojasniti iz postkolonijalne perspektive. Rochester pretvara Antoinette u lutku zbog želje za njenim posjedovanjem u imperijalnom smislu. (Peter, 2021 : 50) Preimenovao je svoju suprugu, isto kao što su to radili robovlasnici koji su imenovali svoje ljudske robove. Na taj način oduzimao bi im se njihov identitet i individualnost. Rochester takvim postupkom potvrđuje svoju dominaciju, ali se i distancira od njezinog obiteljskog ludila s kojim nije htio biti povezan.⁶⁴

⁶³ Williams-Wanquet, Eileen: *Jean Rhys's Wide Sargasso Sea: From the Meshes of the Sargasso to Subversive Countersignature*, Alizés: Revue angliciste de La Réunion, Faculté des Lettres et Sciences humaines, 2007., URL: <https://hal.univ-reunion.fr/hal-02343082/document> (Pristupljeno: 24. 7. 2023.), str. 210.

⁶⁴ Bidisha, *An introduction to Wide Sargasso Sea*, The British Library, 2016., URL: <https://www.bl.uk/20th-century-literature/articles/an-introduction-to-wide-sargasso-sea> (Pristupljeno: 29.7.2023)

Rochester nije jedini lik u romanu koji čini predstavnika kolonizatora. Antoinettin očuh Mason bio je trgovac, plantažer i pripadnik kolonizatorske zajednice na Jamajci. (Wisker, 2010 : 244) Isto objašnjenje onoga što Rochester čini Antoinette, može se primijeniti na Masona i njenu majku Annette. On uz Rochesteru predstavlja kolonizatora, odnosno imperijalista koji i dalje nastoji dominirati kolonijama unatoč ukinuću ropstva. (Peter, 2021 : 50)

6. Zaključak

U uvodnim poglavljima ovoga rada, cilj je bio naznačiti važnost i ulogu feminizma u poboljšanju položaja žena kroz povijest pa sve do danas. U većini zemalja borba za ravnopravnost je učinkovita, međutim postoje zemlje u kojima ženu i dalje smatraju nižim ljudskim bićem. Već smo utvrdili kako se feminizam najčešće primjenjuje u kulturnom kontekstu, ali tu primjenu moguće je proširiti i na druga područja kao što je književnost. Razvojem feminističke književne kritike pružila nam se prilika sagledati romane iz potpuno nove perspektive. U pitanju je perspektiva koja nam ukazuje na postojeće stereotipe u književnim djelima te na način na koji književnost od samih začetaka odražava patrijarhalne stavove. Književnice nisu imale pravo na svoj glas i vlastitu žensku reprezentaciju u književnosti. Danas je stanje drugačije, književnice su se uspješno afirmirale i napisale niz nevjerojatnih djela, a među njima su romani *Jane Eyre* i *Široko Sargaško more*.

Zaključno, možemo reći kako su nam Charlotte Brontë i Jean Rhys u nasljeđe ostavile idealan materijal koji možemo sagledati i analizirati iz feminističke perspektive. *Jane Eyre* je roman koji je kao zasebno djelo idealan za proučavanje statusa žena u društvu. Međutim, Jean Rhys nam daje priliku da taj isti roman sagledamo iz druge perspektive. Objavom romana *Široko Sargaško more*, Jean Rhys otvara vrata nizu novih potencijalnih interpretacija. *Jane Eyre* i *Široko Sargaško more* dva su romana koja se bave emancipacijom ženskog glasa, ali i ženskog autorstva. Zadivljujuće je koliko su Charlotte Brontë i Jean Rhys uspjele u svoje romane unijeti sebe i ostavile nam u nasljeđe romane koji svjedoče o njihovom životu u svijetu muškaraca. *Jane Eyre* je roman koji je moguće sagledati u kontekstu viktorijanskog doba, razdoblju prepunog licemjerja, opresije i stigmatizacije, posebno što se tiče žena. Naime, Charlotte Brontë uspijeva progovoriti o temama o kojima u ono vrijeme jedna žena ne bi trebala ni razmišljati. Posebice što se tiče njene ideje o ravnopravnom braku koji se u ono vrijeme čitateljima činio poput utopije. Jean Rhys prepravljajem povijesti uspijeva ispričati priču o luđakinji iz potkrovlja iz perspektive koja čitatelju do tada nije bila poznata. Čitajući *Široko Sargaško more* možemo doći do zaključka kako je dehumanizirana luđakinja iz *Jane Eyre* zapravo jedna obična žena, prije svega ljudsko biće sa svim svojim željama i potrebama te potpuna suprotnost čudovišnom stvorenju koje je zaslužilo okrutnost i zatočeništvo na tavanu. Rhys je Berthinom liku pružila priliku da pridobije svoj glas i ispriča svoju priču u kojoj je kao žena miješane rase doživjela dvostruku opresiju. Njena perspektiva pružila nam je mogućnost za niz novih interpretacija iz feminističke, ali i iz postkolonijalne perspektive koja se uspjela naći u bliskoj vezi s feminizmom.

7. Literatura

Knjige:

1. Brontë, Charlotte: *Jane Eyre*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012.
2. Čačinović, Nadežda: *U ženskom ključu*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2000.
3. De Beauvoir, Simone: *Drugi spol*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2016.
4. Drakulić, Slavenka: *Smrtni grijesi feminizma: Ogledi o mudologiji (prošireno izdanje)*, Zaprešić, Faktura (Biblioteka Platforma), 2020.
5. Gilbert Sandra M., Gubar Susan: *The madwoman in the attic*, NB, 2000.
6. Grdešić, Maša: *Zamke pristojnosti*, Zaprešić, Faktura (Biblioteka Platforma), 2020.
7. Jukić, Tatjana: *Kako se pamti Jean Rhys*; Pogovor romanu: Rhys, Jean: *Široko Sargaško more*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.
8. Jukić, Tatjana: *Zašto se treba bojati gospođe Rochester*; Pogovor romanu: Brontë, Charlotte: *Jane Eyre*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012.
9. McLeod, John: *Beginning postcolonialism*, Manchester University Press, Manchester, 2000.
10. Moi, Toril: *Seksualna-tekstualna politika: feministička književna teorija*, AGM, Zagreb, 2007.
11. Nicholson, Linda J.: *Feminizam/postmodernizam*, Liberata, Centar za ženske studije, Zagreb, 1999.
12. Rhys, Jean: *Široko Sargaško more*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.
13. Vrcelj, Mušanović: *Kome još (ne)treba feministička pedagogija*, Hrvatsko futurološko društvo, Rijeka, 2011.
14. Watkins Alice Susan, Rueda Marisa, Rodriguez Marta: *Feminizam za početnike*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
15. Wisker, Gina: *Ključni pojmovi postkolonijalne književnosti*, AGM d.o.o., Zagreb, 2010.
16. Wollstonecraft, Mary: *Obrana ženskih prava*, Ženska infoteka, Zagreb, 1999.
17. Woolf, Virginia: *Vlastita soba*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2003.
18. Zaharijević, Adriana: *Neko je rekao feminizam?: kako je feminizam uticao na žene XXI veka*, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll, BiH, Fondacija Cure, Sarajevo, 2012.

Časopisi:

1. Polić, Vanja: *Muško – žensko u romanima sestara Brontë*, Književna smotra : časopis za svjetsku književnost 35, 1127, str. 113-119, 2003.

2. Glavaš, Zvonimir: *Razgradnja orijenta – razvoj i temeljni koncept postkolonijalne teorije*, *Essehist*: časopis studenata povijesti i drugih društven-humanističkih znanosti, br. 4., god. 4., Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek, 2012.

Internetski izvori:

1. Atherton, Carol: *The figure of Bertha Mason*, The British Library, 2014., URL: <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/the-figure-of-bertha-mason#> (Pristupljeno: 23. 7. 2023.)
2. Bezjak, Petra: *Virginia Woolf – Na granici dvaju svjetova*; URL: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/virginia-woolf-na-granici-dvaju-svjetova/> (Pristupljeno: 12.7.2023.)
3. Bhawar, Pradnya: *Bertha Mason „The Mad Woman in the Attic“: A Subaltern Voice*, Savitribai Phule Pune University, Maharashtra, India, 2021., URL: https://ijels.com/upload_document/issue_files/6IJELS-10920213-Bertha.pdf (Pristupljeno: 30.7.2023.)
4. Bidisha, *An introduction to Wide Sargasso Sea*, The British Library, 2016., URL: <https://www.bl.uk/20th-century-literature/articles/an-introduction-to-wide-sargasso-sea> (Pristupljeno 29.7.2023)
5. Bulić, Amina: *Šetnja kroz Vlastitu sobu Virginije Woolf*, Metafora: portal za književnost i kulturu, 2020., URL: <https://www.metafora.hr/setnja-kroz-vlastitu-sobu-virginije-woolf/> (Pristupljeno: 12.7.2023.)
6. Buljubašić, Eni (2013). 'Vježba iz feminističke stilstike', *Umjetnost riječi*, 57(3-4), str. 183-202. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/161291> (Pristupljeno: 24.7.2023.)
7. *Comparison between Jane Eyre and Bertha Mason from Jane Eyre*, Write Work, Essays and Writing Guides for Students, 2008., URL: <https://www.writework.com/essay/comparison-between-jane-eyre-and-bertha-mason-jane-eyre> (Pristupljeno: 21.7.2023.)
8. *Četvrti val feminizma: Upoznajte buntovnice*, Vox Feminae, 2013., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/cetvrti-val-feminizma-upoznajte-buntovnice/> (Pristupljeno: 13.7.2023.)
9. *Feminizam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19203> (Pristupljeno: 6.7.2023.)

10. Gott, Patricia: *'There is always the other side...': The 'Other Women' of Charlotte Brontë's Jane Eyre*, Revue LISA/LISA e-journal, br. 4., god. 4., 2006., URL: <https://journals.openedition.org/lisa/1809?lang=fr> (Pristupljeno: 25. 7. 2023.)
11. Ilić, Kristina: *Povijest pokreta: Feminizam prvog vala*. Libela: Portal o rodu, spolu i demokraciji, 2017., URL: <https://www.libela.org/sa-stavom/8838-povijest-pokreta-feminizam-prvog-vala/> (Pristupljeno: 27.7.2023.)
12. Kujundžić, Nada: *Charlotte Brontë – protiv dvostrukih mjerila u književnosti*; Vox Feminae, URL: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/charlotte-bronte-protiv-dvostrukih-mjerila-u-knjizevnosti/> (Pristupljeno: 20.7.2023.)
13. Masset, Andrea: *Muffled Woman. Gender and power in Jean Rhys' Wide Sargasso Sea*, Conexion, 2016., URL: <http://iesoc.edu.ar/publicaciones/wp-content/uploads/sites/3/2017/12/Masset.pdf> (Pristupljeno: 24. 7. 2023.)
14. Napikoski, Linda, *Feministička književna kritika*. EFerrit; URL: <https://hr.eferrit.com/feministicka-knjizevna-kritika/> (Pristupljeno: 26.7.2023.)
15. Oraić Tolić, Dubravka: *Muška moderna i ženska postmoderna*, Kolo 2, Matica Hrvatska, 2001., URL: <https://www.matica.hr/kolo/286/muska-moderna-i-zenska-postmoderna-19899/> (Pristupljeno: 11. 7. 2023.)
16. Parey, Armelle: *Jane Eyre, Past and Present*, Revue LISA/LISA e-journal, br. 4., god. 4., 2006., URL: <https://journals.openedition.org/lisa/1741> (Pristupljeno: 23. 7. 2023.)
17. Peter, Patricija. "Postmoderni fenomen opadanja metanaracija i razvoj mladih naracija." Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, 2021. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:420283>
18. *Philosopher of the month: Mary Wollstonecraft*; by Catherine Pugh, John Priest and Panumas King, OUPblog, 2017., URL: <https://blog.oup.com/2017/09/mary-wollstonecraft-infographic-philosophy/> (Pristupljeno: 7.7.2023.)
19. Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje: *Intersekcionalnost*; Izvor: <http://struna.ihjj.hr/naziv/intersekcionalnost/25464/> (Pristupljeno: 7.7.2023.)
20. Study Smarter: *Jean Rhys*; URL: <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/novelists/jean-rhys/> (Pristupljeno: 21.7.2023.)
21. Sufražetkinje. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58664> (Pristupljeno: 6.7.2023.)
22. Williams-Wanquet, Eileen: *Jean Rhys's Wide Sargasso Sea: From the Meshes of the Sargasso to Subversive Countersignature*, Alizés: Revue angliciste de La Réunion,

Faculté des Lettres et Sciences humaines , 2007., URL: <https://hal.univ-reunion.fr/hal-02343082/document> (Pristupljeno: 24. 7. 2023.)

23. Zbukvic, Jelena: *Jean Rhys i Široko Sargaško more*; Operi seksizam, 2016., URL: <http://operiseksizam.voxfeminae.net/tekstovi/jean-rhys-i-siroko-sargasko-more/>

(Pristupano: 20.7.2023.)

24. Žimbrek, Ivana Mihaela: *Vodič kroz pravce i valove u feminizmu za početnice/ke*, Vox Feminae, 2014., URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/vodic-kroz-pravce-i-valove-u-feminizmu-za-pocetnice-ke/> (Pristupljeno: 6.7.2023)

8. Prilozi

Slike:

1. Slika 1. *Charlotte Brontë*; Izvor: <https://pin.it/6USkR5L> (Pristupljeno: 27.7.2023.)

2. Slika 2. *Jean Rhys*; Izvor: <https://pin.it/2UqC7tp> (Pristupljeno: 27.7.2023.)

9. Sažetak i ključne riječi

A Feminist Perspective on the Novels Jane Eyre and the Wide Sargasso Sea

Ovaj završni rad pod naslovom *Feministička perspektiva romana Jane Eyre i Široko Sargaško more*, kroz nekoliko poglavlja nudi analizu romana dviju naizgled nepovezanih autorica, Charlotte Brontë i Jean Rhys. U prvim poglavljima rada dostupan je kratak pregled povijesti feminizma, njegovih pravaca i valova kroz koje se razvija. Slijedi predstavljene najznačajnijih autorica koje su utjecale na razvoj feminističke teorije. U idućim poglavljima dat je uvid u ciljeve i svrhu feminističke književne kritike te položaj žena u književnosti kako bismo jasnije razumjeli okolnosti pod kojima su Charlotte Brontë i Jean Rhys stvarale. Dio rada posvećen je biografijama dviju autorica, nakon čega slijedi središnji dio rada kojemu je cilj iz feminističke perspektive analizirati oba romana te ukazati na različite perspektive i moguće interpretacije središnjih ženskih likova, Jane Eyre i Berthe Mason.

Ključne riječi: feminizam, književnost, Charlotte Brontë, Jean Rhys, *Jane Eyre*, *Široko Sargaško more*, feministička književna kritika, *Luđakinja u potkrovlju*, postkolonijalizam

Keywords: feminism, literature, Charlotte Brontë, Jean Rhys, *Jane Eyre*, *Wide Sargasso Sea*, feminist literary criticism, *The Madwoman in the Attic*, postcolonialism